

Міністерство освіти і науки України
Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра політичних наук

**УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ: СУТНІСТЬ, ВИТОКИ ТА
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ**

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 – Політологія
Освітній рівень «Магістр»

Студента:
II курсу ОР «Магістр»
заочної форми навчання
Андрія МАМИКІНА

Науковий керівник:
доктор політичних наук, професор
Валерій КОЛЮХ

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЇЇ ВТІЛЕННЯ	5
1.1 Виникнення та визначення поняття «національна ідея»	6
1.2 Національні ідеї європейських держав та Америки.....	13
РОЗДІЛ 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ	25
2.1 Національна ідентичність в побуті українців	25
2.2 Витоки української національної ідеї в мистецтві	32
2.3 Історичні засади української національної ідеї	54
РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	72
3.1 Сутність Української національної ідеї.....	72
3.2 Сучасне бачення та виклики Української національної ідеї.....	79
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	85
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Актуальність дослідження та визначення української національної ідеї вельми важлива річ не тільки в сучасній Україні, але й на історичних теренах. З огляду на щонайменше тисячолітню історію державності від становлення Київської Русі, через призму столітніх втрат і відновлення знову державних утворень, та на кінець – суверенної, незалежної України. Цілком ймовірно, що існує дещо більше аніж просто потяг до свободи на своїй історичній вотчині. Навіть виборовши незалежність, бурхливе громадсько-політичне життя пройшло через дві революції: Помаранчеву та революцію Гідності, та отримало війну – збройну агресію Росії на сході країни та анексію Криму. Втручання в споконвічне, різні погляди та жага до нових ріней розвитку в Україні спричинили нове середовище у громадянському суспільстві. Чимало дослідників досліджували таке середовище, проте майже усі торкаються лиш деяких аспектів та ментальної структури національної ідеї України. Необхідних досліджень щодо ролі та місці України в сучасному, пост-індустріальному, багатополлярному та швидкозмінному світі вкрай небагато. Визначеної державної стратегії щодо національних інтересів та пріоритетів в сумі з національним доктринним баченням української держави затвердженої на вищому рівні керівництві держави – немає. Тож дослідивши минулі течії українського буття, закріпивши дослідженням новітнього середовища та стану речей в Україні в багатьох аспектах можна створити нову, стратегічну та необхідну ідею українського розвитку на майбутній час. Звичайно, що така досліджувана національна ідея має бути зрозуміла українцям та віддзеркалена у законодавчих актах України.

Мета роботи полягає у дослідженні понять то розумінь «національна ідея». Опису історичної української самобутності та ідентичності, опису досліджень українських громадсько-політичних діячів щодо цієї теми. Виявлення закономірностей та спільних думок авторів. Провести всебічне

дослідження чи є українська національна ідея розповсюджена в будь-якому вигляді. Виявити комплексні характеристики Української національної ідеї.

Завдання роботи:

1. Розкрити поняття «національна ідея».
2. Дослідити національні ідеї декотрих держав.
3. Визначити риси національної ідентичності в побуті українців.
4. Здійснити аналіз дослідників Української національної ідеї.
5. Дослідити національні риси в мистецтві.
6. Визначити сутність Української національної ідеї.
7. Дослідити та зіставити вплив визначеної ідеї на Українців в історичному контексті.
8. Розкрити перспективу створення національної ідеї на рівні держави.

Об'єкт дослідження: громадянський та політичний розвиток українського суспільства в історичній площині та сучасному стані; стан української думки щодо державності.

Предмет дослідження: думки та висновки дослідників щодо української національної ідеї; концепція української національної ідеї, що спрямована на розвиток нації та державності в сучасному середовищі.

Методи дослідження складаються із загальнонаукових методів наукового пізнання (історичний, психологічний, системний, порівняльний, методи аналізу та синтезу, узагальнення, вимірювання та метод політичного моделювання).

Наукова новизна отриманих результатів:

- Досліджено структуру поняття національної ідеї.
- Визначено риси української національної ідентичності та її впливу на державотворчі процеси.
- Досліджено національно-політичні риси в українському мистецтві, що вплинули на знаходження та виокремлення української національної ідеї.
- Визначено сутність та джерело української національної ідеї.
- Розглянуто характерні риси сучасного розуміння та світосприйняття української національної ідеї.
- Визначено перспективні моделі визначення сучасної Української національної ідеї.

Практична значущість результатів дослідження полягає у тому, що результати роботи можуть використовуватися в подальших досліджень цієї теми та стати у нагоді при написанні державних документів щодо стратегічної та необхідної ідеї розвитку української держави на майбутнє. Крім того, результати роботи можуть стати у нагоді при розробці різних політтехнологічних або агітаційних матеріалів. Або ж стати у нагоді при створенні програми та статуту політичної партії.

Структура роботи зумовлена її метою і завданням; складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 96 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ ТА ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД ЇЇ ВТІЛЕННЯ

1.1 Виникнення та визначення поняття «національна ідея»

Історія людства протягом останніх двохсот років це передусім історія становлення національної держави. Поняття національна ідея і національна держава тісно пов'язані і досить складно визначити що було первинним, а що було вторинним. Історія становлення національних держав включає в себе боротьбу за незалежність, проте варто усвідомлювати перед тим за що боротися. Проте для кожного індивіда боротьба за свободу є різною. Хтось бореться за шматок хліба, бо вже немає чого їсти [1, 152]. З класичної точки зору перша національна держава постала від третього стану Королівства Франції під гаслом: «свобода, рівність, братерство!» [2, 358] Національна ідея виступила елементом націотворення, сконсолідувавши третій стан Французького королівства, що зміг себе відчутти творцем волі, самоусвідомити себе єдиним цілим та визначити свої ролі та місця в подальшій боротьбі за свободу. Під час бурхливого становлення французької нації в часи революції активно застосовувалися новітні, на той час, методи визначення національної держави. Скасовувалися станові привілеї, бо поняття стану зникло, було проголошено «Декларацію прав людини і громадянина», в якій визначалося рівними всіх людей та наділено природними правами. Почалося насаджування французької мови усьому населенню, та присвоєння етноніму «француз». Можна сказати, що Французька республіка є як родоначальником «національних держав», так і національної ідеї. Однак, одне з розумінь національної держави в контексті політичної нації різних народів та етносів, або ж як консолідацію єдиного народу, поділеного в різних державах може свідчити про давню думку щодо становлення націй. Саме поняття нація, в його первинному значенні є – лат. *patio* – місце народження, батьківщина. Платон та Арістотель, творці перших політичних теорій людства звертали увагу

на феномен нації в його сучасному трактуванні, якщо так можна визначити. Платон задався питанням, що є основою полісу – спільнота цивілізованих громадян. Під цією спільнотою він розумів громадян, що пройшли через право, свободу, через різні процедури та чесноти. На відміну від поняття «nationes», дикої спільноти, що ще не пройшла «обробку» полісом. Так мислили античні мудреці, та поділяли політичний розвиток народів. Для християнських мислителів поняттям «nationes» позначали язичників, на відміну від «populus christianus». Тімоті Снайдер визначає шляхту як політичну націю Польщі, України-Руси та Литви вже в шістнадцятому столітті [3, 42]. Повертаючись до загальноприйнятого поняття нації, що його придумали французи згадаємо першого ідеолога нації – абата Е. Сієса. Він визначив націю так – це воля усіх громадян контрольована законом. Франція єдина територія на той час, де виникають ідеї нації й у контексті. Навпаки, у німців учень Канта - Гердер вперше описує для німців що таке нація. Але він розуміє це не як абат Сієс, а в нього інше завдання. Німці мешкають у двохсот державах, на територіях вільних міст. Німці це не щось у межах, і тоді Гердер вигадує інше поняття. Німці – це культурна нація, яка живе у багатьох країнах. Виникає ідея культурної нації. Це народ культури, народ мови. Тобто, Сієс вигадує для обґрунтування революції ідею нації як воля третього стану, поставлену під диктат закону. А німці вигадують націю як літературу, мова, яка об'єднує нас у різних країнах. Де б ми не жили ми – німці. Сполучені штати могли також отримати німецьку як державну мову. Сьогодні дослідники сперечаються про це: територія, мова, культура, література, спільність походження. Коли під впливом романтизму виникає посилення народності в розумінні нації. Коли починають інтелектуали вигадувати народ як культурну міру нації. Якщо для французів і німців це були інтелектуали, третій стан, письменники і філософи, то для романтиків, тих же німців і французів нація - це народ у своїй природній недоторканості та культурі зі своїми легендами та міфами, оповіданнями стародавнього первісного життя. І

коли наспівує Дарвін і натуралістичний погляд на світ – коло замикається. Нація починає розумітися природно, біологічно, територіально. Вона починає змагатися з терміном раса, і винаходиться як природничо-наукове правильне розуміння історії [4, 231]. До кінця дев'ятнадцятого, початку двадцятого століття цей концепт, розуміння нації, підриває Європу і виникає конфлікт: кого розуміти нацією, кого не нацією. Націю дуже важко збагнути. У Ханни Арендт в «Витоках тоталітаризму» це добре описано. У Франції більш-менш зрозуміло, а що робити східній Європі де проживає щільно багато націй на єдиній території? Тоді постає питання хто нація, а хто ні. Хто народ, хто не народ. Російські теорії кажуть, що є раз і панівні, є підлеглі. А у східній та центральній Європі починаються чистки, висилки народів, переділ кордонів. Виходить що один з головних концептів рушійних нами сьогодні, спільність походження, мова, історія, культура, традиції дуже хиткі. Тому що мова не завжди є індикатором нації. Тому що території постійно змінювалися, кордони постійно змінювалися. Територія не є критеріями. Історія спірне поняття тому, що всі трактують історію по-різному. І традиції, і цінності також зміщуються у різні боки. Це результат інтелектуальних баталій, результат яких ще не зрозумілий. Можливо, через п'ятдесят років нації взагалі зникнуть. Поняття нації з'явилося спонтанно на початку дев'ятнадцятого століття, що проіснує ще років двадцять, і піде в небуття. І якийсь дослідник, чіпляючись за ці старі концепти, програє, а може, навпаки, нація покаже свою силу і стане елементом нашого майбутнього і дасть нам додаткові сили. Тож тепер ми знаємо і усвідомлюємо поняття нації в його сторичних проявах. Це конче необхідне знання стане знаряддям в майбутньому розумінні національної ідеї, яке буде наведено нижче.

Національна ідея. Протиріччя визначення цього терміну не те щоби велике, ці визначення діаметрально протилежні. Умовно можна поділити дві течії дослідження та вивчення цього терміну. Перше визначення являє собою не

ціле, а уявне. Таке, що являє собою сукупність певних характеристик конкретної нації. Ці характеристики, перш за все, не є вичерпними і відносяться до природнього побуту. А саме такі можна виділити: прикмети, стиль одягу, характерна кухня, релігія, або думка щодо богів, мова, і звичайно ж усвідомлення та виявлення характеристики свій – чужий. Сукупних таких уявних характеристик виявляє безліч різноманітностей усвідомлення і розуміння яких визначає національну ідею. Тобто, національна ідея виступає безліччю характеристик за якими можна ідентифікувати певну націю. До прикладу: вище було зазначено про німців, що усвідомлювали себе як нація за допомогою мови та літератури, у якій відображався побут. Або ж, знаходячись в італійському ресторані, та питаючи чи є в них борщ у меню – реципієнт, або ж офіціант гадає, що цілком ймовірно замовником є українець. Такі характеристики можуть бути нескінченними, лиш би вони відносилися до побуту нації та визначалися іншими людьми як ті, що відносяться саме до цієї нації. Або ж певні історичні фігури. Ми згадуємо в бесіді – Джордж Вашингтон. Відразу в нашій уяві постають: Америка; революція; боротьба за незалежність та щастя людини, поразка у битві на річці Делавер, приголомшлива перемога у війні; американець. Або ж Григорій Сковорода – видатний філософ, козацьке бароко, українець. Або ж просто – козак – українець 13 – 19 століть. Усі ці критерії є направляючими до визначення про яку націю йде мова. В цьому руслі є і свої баталії. Різні нації можуть підміняти досягнення або ж побут інших задля поглинання останніх. Яскравий приклад поглинання ідейних особистостей України Росією. Микола Гоголь, Сергій Корольов, Ігор Сікорський та інші. Тож підсумовуючи можна сказати, що визначення нації в контексті зазначеному вище є досвід, помножений століттями розвитку визначених груп людей. Усі унікальні матеріальні та нематеріальні надбання, духовний скарб, та майбутній потенціал. Перемоги та поразки, злети та падіння, геніальність думки та мислення, ідентичність та самобутність.

Меншими словами, національна ідея – це уся ідентифікація, що спроможна виразити певну націю.

Друге визначення поняття національної ідеї полягає частково у модернізації першого, якщо мислити логічно. Проте це різні визначення. Національна ідея – це основна мета нації, в контексті розкриття побуту та його прославлення зосереджена в зрозумілому кожній людині, лаконічному лозунгу, або без нього. Така національна ідея може обмірковуватися багатьма людьми, проте вона стає рушійно-стратегічною тільки після її нав'язання та пояснення масам людей. Або ж сприйняття елітою нації як визначну, стратегічну ідею, що призведе до віддзеркаленні на житті держави. Така ідея стає не тільки ідентифікатором нації, але поруч з базовими побутовими характеристиками дає мотивацію для досягнення цієї цілі. Така мета може бути багатогранною в розумінні, проте єдиною в головній меті. Така національна ідея може бути як знаряддям подолання внутрішніх проблем, так і геостратегічною місією. Головне для такої ідеї – це зрозумілий лозунг, або певне характерне пояснення зрозуміле кожним індивідом. До прикладу французька «свобода, рівність, братерство», або ж «американська мрія». І якщо перша більш-менш зрозуміла, то другу розуміють і трактують кожний по своєму, в більшості як багатство та успіх. Хоча істинна американська мрія, як її задумували, полягає в сукупності ціннісних і моральних характеристик, які допомагають спільноті ставати кращими. Тобто можна сказати, що національна ідея у другому своєму визначенні полягає у єдиному розумінні певних цілей на основі національної ідентичності та мотивації досягнення їх.

Національна ідея у найзагальнішому вигляді, - це ідея, яка відображає головний національний інтерес і задає розвиткові країни оптимальний напрям у сьогоденні і на майбутнє. Оскільки ж існують національні інтереси в політичній, економічній, культурній, побутовій сферах, то національна ідея може існувати в

складній синтезній формі як національна (державницька) ідеологія і в простих формах - ідея етнічна, зовнішньополітична, культурна і т. ін., які теж є достатньо концептуальними і комплексними и [5, 93] – так визначає національну ідею дослідник Микола Михальченко. Досить стисло, проте можна виявити, знову ж таки поділ на дві частини - побутову та елітарну. Або національна ідея у визначенні професора Олега Гриніва, який визначив два підходи до трактування. Перший, що національну ідею неможливо осмислити за допомогою науково-теоретичних міркувань. Вона розглядається як щось неосяжне та всеохопне, радше із сфери трансцендентного, ніж природнього та соціального, розум неспроможний адекватно висловити її сутність та зміст. Цей підхід не дозволяє визначити змісту національної ідеї, через те вона не має адекватного застосування в державотворенні та модернізації суспільства. Другий підхід довільно трактує національну ідею, ототожнює її з національним ідеалом або з національною ідеологією чи доктриною, тому національна ідея постає поряд із суперечливими, а інколи взаємозаперечними поняттями, які у різний спосіб (залежно від розуміння того, хто їх застосовує) можуть об'єднати в собі цілий набір понять [6, 5]. Також з автором складно не погодитись в його емких визначеннях, проте розмито та не дає конкретних понять. Іван Ільїн зазначає досить важливу річ, що вік національної ідеї - це вік самої нації. Національна ідея не зникає і знову не з'являється залежно від певних природних чи соціальних змін у житті народу. Вона постійно оновлюється, що зумовлюється тими чи іншими історичними обставинами. Саме від певної історичної ситуації, відповідної мети нації, засобів її досягнення залежить конкретне змістовне наповнення національної ідеї [7, 283]. Це важливе відкриття автора може свідчити про те, що початок історії, саме, національної держави і національна тісно пов'язані. Цілком можливо, після становлення національної держави з її ідеєю сама ідея просто розчиняється у часі, стає невід'ємною частиною нації. Бо ж яке завдання ідеї? Згуртування нації задля досягнення певної мети. Після

досягнення цілі що відбувається? Сталий розвиток, або ж нова мета. Іван Франко влучно підмічає, що важливим елементом національної ідеї є усвідомлення певного національного ідеалу та згода працювати над його практичною реалізацією [8, 284]. Валентина Карлова пише, що: «Національна ідея - це спільний проект влади і суспільства. Така стратегія може утвердитися в суспільстві лише внаслідок широкої політичної угоди між усіма головними політичними силами країни. На сучасному етапі розробка та втілення національної ідеї має здійснюватися у такій формі, яка б відповідала інтересам більшості населення і теперішньому етапу історичного розвитку України. Потрібні великі зусилля наукового, гуманітарного, експертного середовища, а також воля політико-управлінської еліти, щоб досягти великого національного консенсусу щодо реалізації далекосяжних національних планів. Йдеться, насамперед, про новаторську діяльність, яка, спираючись на майже не затребувану спадщину українських мислителів, світової громадської думки, поглиблений аналіз сучасного розвитку українського суспільства в умовах світових глобалізаційних процесів, завдань націє- і державотворення, виробила б колективними зусиллями незаангажованих, самостійно мислячих учених, інтелектуалів сучасну наукову систему ідей, принципів і концептуальних підходів до формулювання української національної ідеї» [9, 26]. Василь Пасічник підмічає у своїй роботі таке визначення: «осмислена форма сприйняття глибинної сутності свого народу, у якій відображена його духовна першооснова, метасенс та фундаментальні принципи існування, що пронизує собою все національне буття та зумовлює суспільний розвиток» [10, 45].

Українська дослідниця Оксана Забужко влучно підмічає, що рідко хто не торкався теми національної ідеї [11, 11]. Ця тема доволі теоретична, бо немає практичного застосування в минулому, саме в Україні. Щодо течії дослідження виключно українських дослідників, про це мова йтиме нижче. Як ми вже

визначили – національна ідея тісно пов'язана з виникнення національної держави. Можна сказати, що національна ідея визначає, в першому значенні, описує та мотивує до створення нації. Згодом настає етап, коли еліти запропонують суспільне, стратегічне бачення розвитку держави, описують сутність геополітичної ролі. Дають мету а бо ж уявну мрію, та стратегічний план досягнення. Можна припустити, обидва визначення національної ідеї, що наведені вище, є етапами конструювання успішної національної держави. Можливо пройшло не так багато часу аби це описати та зрозуміти, проте не будемо виключати цю думку. Чи можна вважати обидва визначення доцільними та правильними? Так, можна. Обидва визначення національної ідеї виступають в ролі ідентифікатора нації. Перша містить в собі увесь історичний ареал побуту, традицій, тощо. Показує дух нації зсередини. Друге визначення також виступає в ролі ідентифікатора нації, проте вже більш зрілої та готової дати, або нав'язати свої, визначені елітою, ідеали у світі. Виходить, що друге визначення та наявність національної ідеї такого типу свідчить про те, що еліта не тільки виборола свободу, а й змогла домовитись між собою та дати результат своєї боротьби. Тож, логічно розмірковуючи можна сказати, що перше визначення є первинним в процесі становлення нації, а друге - вторинним. Обидва є показником одного процесу, проте послідовність яких визначена історичним процесом становлення нації. Підсумовуючи усе вище наведене, що містить у собі перший підрозділ можна виявити наступне. Національна ідея є ідентифікатором нації, що містить в собі поняття побуту, традицій, мови, нормах поведінки тощо, та являється результатом домовленості еліт щодо стратегічного розвитку держави.

1.2 Національні ідеї європейських держав та Америки

Як було зазначено вище, першою національною державою з визначеною національною ідеєю була Франція. Третій стан, що включав в собі науковців,

купців, та в принципі усіх, крім духовенства та знаті - виборює собі незалежність еволюційний розвиток. Успішне протистояння владі короля почалося з першими двома станами, конкретні цілі та лозунги призвели до успіху революції, та еволюції суспільства. Звичайно, шлях до свободи, рівності та братерства був досить довгим і тривав не одне покоління. Чому це виникає? Певно тому, що з'явився клас досвідчених людей: юристів, журналістів, різних банкірів та підприємців, масонських лож тощо. Усім цим людям або ж групам людей не вистачало місця в політиці, тож вони проголосили себе істинною нацією. Перші ж два стани, знать та духовенство, заявили що третє – не нація. Чому? Певно тому, що воно було чужим та не поділяло їхніх поглядів. І коли виникає перша революційна література, в памфлетах почали вказувати на те, що аристократія світська, аристократія духовна – це не французи, а завойовники. Як ми бачимо, окрім різних протиставлень, що сучасними словами можна було описати як політтехнології, є дещо глибинне. Провідні діячі революції використовують традиції та особливості народу задля створення емкого поняття – нація, що відрізняються від інших народів, держав своїми внутрішніми особливостями. Так би мовити «пробуджують націю», та надають новоствореному поняттю «нація» - ідею. Ідея, це свобода, рівність та братерство [12], яка виступає в якості мотиватора як пересічним французам, так і новим елітам із третього стану. Таким чином французька національна ідея виступає в якості стимулу боротьби третього стану за свободу, та означає уявну кінцеву мету боротьби. Факт того, що національна ідея була нав'язана елітами пересічним французам – є підтвердження успіху національної ідеї Франції. До речі, гасло «свобода, рівність, братерство» сьогодні є національним надбанням Франції. Хоча щодо дотримання цих гасел можна довго сперечатись, бо ж останній великий протест у Франції був швидко придушений, а багатьох учасників руху чекала буцегарня [13]. Сучасна Франція концентрується навколо особливостей євроінтеграції, та змагається за першість у економічному та політичному планах з Німеччиною.

В Німеччині відбувається реакція на культурну і військову експансію під час наполеонівські війни, що проходили значною мірою на територіях сотень німецьких державоутворень. Ця реакція, насамперед інтелектуальна, є опором щодо французької політичної і культурної гегемонії. Проблема Німеччини була в її роздробленості. На відміну від цілої Франції – Священна Римська Імперія була не священною, не римською і не імперією. Це було державне утворення, що складалося з понад ста маленьких держав. Хоча головним був монарх, ця посада була більше номінальною аніж правлячою. І під впливом гегемонії Франції зароджувалося протистояння німців: «якщо є французи, то мусять бути і німці» [14, 77]. За таких умов, в такому середовищі німецькі мислителі апелювали до певних містичних сутностей, таємничого духу. Результатом таких досліджень стала концепція «духу народу», що відобразилася в працях Й. Фіхте, Й. Гердера тощо. Мова, культура, філософія, поезія – стержні німецької національної ідеї. Ідея об'єднання єдиного народу, що мешкав на територіях сотень німецьких політичних утворень, в національну державу. Наприклад, німецький філософ Й. Фіхте в «Промовах до німецької нації» зазначав, що «цей дух, який потрібно створити, несе безпосередньо в собі вищу любов до батьківщини, сприймання свого земного життя як вічного і батьківщини як носія цієї вічності» [15, 134]. Фіхте наголошував на усвідомленні причетності «духа народу» до нації. Однією з основних ознак була любов до батьківщини, ідентифікування себе з нею, минулими та майбутніми поколіннями німців, які є єдиним цілим. Одна з ключових проблем, що постали перед Німеччиною – потреба внутрішньої консолідації. І після розпуску Наполеоном Священної Римської імперії основами об'єднання Німеччини стали культурні та духовні сфери, духовне самоусвідомлення себе як цілісної та єдиної спільноти. Власна унікальність та відмінності від інших народів. Згодом на основі цієї моделі виникла конкретна

політична програма об'єднання розколотої німецької нації, що вплила у створенні єдиної німецької держави, в основі проекту «Малої Німеччини». Згодом німецька національна ідея трансформується, і виникає ідея «вищої раси». Можна з успіхом сказати, що німецька національна ідея досить добре виконала свою роль та місію на початку становлення національної держави. Те, що потім відбувалося – приклад невпинної модернізації саме національної ідеї, бачення себе в світі. Нажаль наслідки стали досить сумними та неприпустимими. На прикладі Німеччини увесь світ побачив як легко можна загратися, не бачачи землю під ногами. Наразі німецька ідея навколо розвитку Євросоюзу. Німеччина грає провідну роль в ЄС, та змагається із Францією за сфери впливів.

Наступною державою де ми будемо розглядати національну ідею – Італія. В Італії національна ідея дещо нагадує німецький варіант, однак якщо Німеччина не була поневоленою країною – то, на той момент неіснуюча Італія, була розділена серед сусідів. Опісля Віденського конгресу в 1815 році Італію було поділено на вісім частин. Деякі формально незалежні, деякі входили до Австрійської імперії, деякі до Франції, та безмежно сильний Ватикан. Можна вважати взагалі дивом майбутнє об'єднання Італії, проте це згодом. Відразу після Віденського конгресу починає діяти таємна спільнота «Карбонаріїв». Ця спільнота настільки таємна, що обставини її виникнення й досі велика тема для дослідження. Оскільки в на теренах італійської історії не існувало ніяких монархічних династій, цілком природньо, що ця спільнота пропарядувала та закликала на об'єднанні в єдиній республіці. Ось як лідер руху Джузеппе Мацціні визначав зміст об'єднання нації: «Ваша країна єдина та неподільна. Подібна до того, як члени родини не можуть радіти за спільним столом, якщо хтось, один з їхнього числа, перебуває десь далеко, вирваний з атмосфери прихильності своїх побратимів, так і ви не матимете радості і спокою, доки дециця території, на якій говорять вашою мовою, відокремлена від нації» [16, 59]. Надалі італійська

модель становлення національної держави стала основою майже усіх національно-визвольних рухів у Європі. Поруч зі французьким (свобода, рівність, братерство), та німецьким (духом народу) – Італія дала початок уявленню національної ідеї «Dio e popolo» (Бог і народ). Проте об'єднання Італії не стало початком сталого та впевненого розвитку та успіху. Видатний італійський поет XIX сторіччя М. Адзеліо досить влучно виразив стан італійської держави: «Ми створили Італію – потрібно створити Італійців». Досить влучно підмічено, адже коли Мацціні закликав до опору на італійській мові, то його розуміли лиш п'ята частина тих територій, на якій мала б відбутися національна держава. І такі негаразди як ліберальна та економічні кризи, протиріччя між церквою та державою стали підґрунтям до формування фашистського режиму. Досить складно було переконати різних людей в об'єднанні навколо єдиної держави, що ніколи не існувала та мові, на якій говорила меншість бажаного населення. Слід зазначити, що до об'єднання Італії призивав ще італійський політичний діяч, філософ, дипломат та теоретик – Ніколо Макіавеллі. В його визначеннях доблесті окремого громадянина можна звернути увагу що, доблесть не дарується долею, а є особливою навичкою, яка може бути сформована як в окремої людини, так і в великої кількості громадян. Ті держави, будова яких підтримує формування доблесті, будуть могутні та стабільні; ну а решта, як італійські міста-держави часів Макіавеллі приречені втрачати землі і терпіти численні перевороти. Після падіння фашистського режиму Італія знову повернулася до демократії. Сучасна Італія прагне віднайти своє місце у єдиній Європі.

Пробудження націй, що сталося в другій половині XIX століття стало фактором творення багатьох національних держав у Європі. Головні тези опиралися на народ, який пробуджується від історичного сну та утворює національну державу. Саме народ був ключовим чинником творення історії,

адже народ завжди створював традиції та інші критерії національності та етнічної ідентичності. А як можна пробудити нації? Донести людям, що вони особливі. Саме вони претендують на ці території, бо ви живете тут століттями. Зараз розглянемо двох представників цікавих національних ідей в Європі, що з'явилися пізніше, Польщі та Чехії.

Перший поділ Польщі призупинив формування національної держави та усі ідеї з цим пов'язані. Нажаль для Польщі, саме в момент пробудження націй її лишили цього історичного розвитку. Формування нації та національної ідеї за зразком Французької демократичної республіки було передбачуваним, адже становився шляхетський демократизм, відсутність сильної ланки державної влади, ліберальні традиції, що відобразилися у Польській конституції 1791 року. Невдовзі після поділу довелося вже розбудовувати не націю, а визвольний рух, подібно до Італійського. Через ці труднощі в польському національному русі окреслилося дві явні проблеми. Перша проблема виявилася у тому, що країна мала типову феодальну структуру, що складалася зі шляхти, духовенства та кріпосних селян. За таких умов патріотичні ідеї могли поширюватися лише в верхніх, вільних прошарках суспільства. Друга складність полягала в етнічній відмінності земель, що входили до складу Польщі напередодні її розподілу. Прогнозовано, що і польська національна ідея поділилася на дві течії. Перша течія, це діяльність організації «Молода Польща» та її лідера Й. Лелевеля. Ідея цієї течії полягала у поєднанні ліберальних гасел подолання соціальної нерівності з подальшою асиміляцією українців, білорусів, литовців в єдину національну державу. Друга течія на чолі з А. Міцкевичем, що утворили «Товариство з'єднаних братів». В розробці національної ідеї ці діячі вбачали месіанського призначення Польщі щодо інших народів, так званого «мученика» або ж «лицаря Європи». Все ж таки друга течія вийшла більш успішною, а католицизм став одним із найважливіших чинників об'єднання польської

спільноти. Цікаво те, що в Італії Ватикан був чи не найбільшим ворогом об'єднання. Згодом з цих поглядів сформувалася ягеллонська ідея, що вказують Польщу як месіанською державою передового рубежу європейської цивілізації. Досить цікаво те, що чи бодай не кожна держава вбачає в собі месіанську місію, бачить головну роль світового співтовариства. На даний час Польща концентрується навколо ідей Європейського союзу та збереження національної ідентичності. А 96 відсотків католиків в Польщі свідчить про успіх минулих ідей.

Формування Чеської національної ідеї є досить типовим показником процесу «пробудження націй». Чехія перебувала в складі Австрійської імперії досить довгий час, тож завдання формування нації та національної ідеї перш за все було завданням створення заново. Німецька мова панувала в колах чеської еліти тощо. Дослідження джерел чеських національно-культурних особливостей, формування національної ідентичності та зв'язок з історичною спадщиною чеської монархії. Таку роботу провели представники чеського відродження, «будительства». Представниками чеського національного руху Ф.Палацького, Й. Добровського, Я. Коллара та інших, було досліджено фольклор, чеську історію та сформовано чеську літературну мову. Зрозуміло, що за таких обставин Чехія не те, що би відроджувалась, вона створювалася заново. Насправді нічого несподіваного, поєднання старих традицій та культури в купі з провідними ідеями дало плідний результат. Незважаючи на таку простоту чеське «будительство» стало доволі резонансним у Європі. Цей пречудовий післявоєнний час (після першої світової) став досить плідним на появу нових націй. Як гриби опісля дощу на уламках імперій виникали нації та створювалися ідеї. На відміну від французької, німецької та італійської національних ідей, чеська ідею спрямували на слов'янський світ. Слов'янський бік національної ідеї розроблявся багатьма представниками чеського відродження

«будительства». Видатний діяч Я. Колар наголошував, що національна ідея має бути у розмежуванні німецької та слов'янської культур, усвідомленням чехами своєї відмінності та ідентичності. Я. Колар надавав провідного значення мови в становленні (створенні) чеської нації, та писав: «Вітчизну можна легко віднайти, навіть якщо ми її втратили, але націю й мову – ніде й ніколи» [17, 234]. Проте найбільш повно та влучно погляди на національну ідею розкрив чеський історик Ф. Палацький. Він наголошував, що права націй є природними правами. Незважаючи на різне положення націй, вони зумовлені історичними обставинами, а усі нації мають абсолютне право на самовизначення. Він наголошував, що «сама по собі природа не визначає відмінностей між націями в тому дусі, що нібито одні були шляхетними, а інші низького походження; вона не призначає одну наці. Панувати над іншими і не обирає жодну націю служити іншій інструментом для досягнення якоїсь мети. Рівне право на частину всіх найшляхетніших ознак людства – це божественний закон, котрий ніхто не може порушувати безкарно». Знову ж таки, мислитель наголошує на усвідомленні унікальності та неповторності своєї нації, та зазначає націю – вічним феноменом. Зокрема наголошує, що «ми тут були до Австрії – ми тут будемо і після Австрії». Також Ф. Палацький виділяв таку національну ідею: бути своєрідним мостом між заходом та сходом. Між європейцями та слов'янами. Десь одразу після цих слів та постановня незалежної Чехії – її окупує нацистська Німеччина. Чехи доволі своєрідно придумали як свою націю та мову, так і своє місце та роль у Європі. Цікавим є те, що після проголошення незалежності УНР у 1918 році саме Чехія першою визнала новоствореною праотцями незалежну Україну.

Сполучені Штати Америки, класичне втілення політичної нації та національної ідеї. Американська мрія й досі є живим до обговорення предметом. Америка була тим новим світом, куди всі хотіли потрапити, адже все старе позаду, нове – попереду. Від перших колоністів, що народилися в нових,

до цього моменту небачених умовах. Лише податки до метрополії нагадували про устрій старого світу. Віра в боже провидіння, що ця земля дана самим Богом аби збудувати нове суспільство, Новий Сіон. Америка стала символом "суспільства без злиднів" задовго до того, як наш час з його небувалим технічним прогресом відкрило практичні способи її усунення. І справді революційну роль соціальне питання почало грати тільки після того, як це сталося, і про це дізналися європейці. Античний цикл вічного повернення гуртувався на різницю між багатими і бідними, яку вважали природною. Факт існування американського суспільства до революції розірвав це коло раз і назавжди. Віра в Боже провидіння зародилася в серцях американців. Одначе, можна припустити, що вкрай успішне американське суспільство, що складалося з англійських колоній, просто завдяки відстані та часу відчуло жагу до незалежності. Адже податки треба платити, а кому? Навіщо якійсь там Англії, про яку розповідали ще діди платити податки. Податки, до речі, з часом збільшувалися. Можна припустити, що не месіанство і великі цілі щодо людства підштовхнули батьків засновників до проголошення незалежності, а жага бути самостійними на своїй землі. Одначе з часів колонізації приходить поняття «self-made man» - людини, що сама себе створила. Бенджамін Франклін, один із батьків-засновників Сполучених Штатів, був описаний як найбільший зразок людини, яка досягла власного успіху. Спочатку цей термін ставився до людини, яка виростає з бідноти або неблагополучних сімей і досягла видатних фінансових результатів, у політичній, чи іншій сфері з допомогою виховання таких якостей як: наполегливість, працьовитість і винахідливість. На відміну досягнення цих цілей з допомогою успадкованого стану, сімейних зв'язків чи інших привілеїв. Отже, основою майбутньої американської нації була сильна людина, яка досягла значних успіхів в різних сферах життя. А віра в американську унікальність посилювалася вірою в божественну ціль американського народу, що продукував універсальні цінності та свободи демократії. Американський сенатор А.

Беверідж в кінці XIX століття зазначив наступне: «наша доля визначила нашу політику: світова торгівля повинна бути і буде нашою... Американський закон, американський порядок, американська цивілізація і американський прапор міцно ствердяться на берегах, які поки що занурені в криваві війни та темряву незнання, але будуть перетворені руками божого провидіння на прекрасні і світлі» [18, 3]. Протягом становлення американської держави завжди були помітні дві тенденції щодо провадження національної ідеї. Перша полягала у ізоляціонізмі, державі, що розбудовує ідеальну демократію, стверджує власні цінності та традиції тим самим є прикладом для наслідування іншими державами. Друга полягала у проведенні політики ідеалізму. Месіанство американської нації полягало у зобов'язанні нести світло свободи та демократії всьому світу, подібно до Прометея. Майже до кінця XIX сторіччя Америка наслідувала політику ізоляціонізму, хоча були випадки втручання в державні справи інших країн на американському континенті. Не дивлячись на сформовану ідею ізоляціонізму, що була втіленою багатьма політиками, на початку XX сторіччя діяльність США на міжнародній арені починає активізуватися. Та остаточно друга течія національної ідеї починає втілюватися в життя. Носій цінностей свободи та демократії, сила, яка здатна втілити ці ідеали у світі. Ця ідея стала провідною для Америки в XX столітті, проте це не було національною ідеєю.

Національну ідею Сполучених Штатів Америки відкрив та охарактеризував американський дослідник У. Сефайр. Він запровадив поняття «Американська мрія», що становить в собі ідеал свободи або можливостей, які були сформульовані батьками-засновниками; духовна міць нації. Якщо американська система – це скелет американської політики, то американська мрія – її душа [19, 33]. Поняття «Американська мрія» стало національною ідеєю США, та допомогло на початку XX століття стати могутньою економікою. Ідеалом

американської мрії був успіх, гідне життя та свобода. Кожен громадянин жадав досягнути взірця американської мрії. Така постанова, визначення, мотивація та імплементація в життя стали рушійним розвитком американського суспільства. Трейдери з Уолл-Стріт, актори, політики, люди, які народилися бідними та досягли значного майнового стану та слави бралися як приклад для наслідування. Кожен американець розпочинав свою справу, або ж їхав до міста задля пошуку себе в цій площині успіху. І це спрацювало, середовище свободи, мрій та успіху дало Америці надзвичайний економічний потенціал, сильних особистостей та невичерпні людські ресурси спрямовані мотивацією. На даний час і досі американська національна ідея є ідеалізмом, спрямованим на несення свободи та демократії у світі, хоча б офіційно. В 1991 році президент США Джордж Буш виступив на трибуні Верховної Ради УРСР з промовою збереження союзу. Проте за кілька тижнів Україна стане незалежною.

Революції та розпади імперій породжували національні рухи в Європі, а становлення перших національних Держав обумовлювалося відкриттям національних ідей. Як ми дослідили, національна ідея будь-якої держави опиралася на багатолітні традиції, на ідентичність та мову. Національна ідея в своїй сутності опиралася на народ. Можна припустити, що це історичний прогрес в розвитку людства, подолання нерівності, запровадження свободи та спрямованість на благополуччя людей. Власне національна ідея стала мотивацією для народу в боротьбі за свободу та власне благополуччя. Також з початком постання національних держав настає принципова нова сходинка участі народу м масовій політиці. Мітинги, демонстрації та революції чинилися саме за допомогою народу. Також завдяки національним державам та національним ідеям створюються могутні, потужні армії. До того часу, переважно, війська були контрактними. Отже можна визначити, що національна ідея спромоглася спочатку визначити національну державу, а потім стати

рушійною силою в боротьбі за свободу за самовизначення європейських держав. Що до Америки, то в цій державі національна ідея трансформувалася від ідей ізоляціонізму, до ідей ідеалізму та американської мрії. На цьому прикладі можна визначити наступне: національна ідея в Сполучених Штатах Америки слугувала дороговказом розвитку держави. Спочатку революція, боротьба за свободу; згодом укріплення могутності держави, невеликий сталий розвиток і з'являється ідея месіанства свободи та демократії – ідеалізму. Аби підкріпити ідеї месіанства та створити достатньо потужну економіку відкривають «американську мрію», що спрямована на розвиток конкретної особистості. Логічно припустити, що чим більш заможні громадяни, тим більше податків та зростаюча економіка. Чим більша економіка – тим більший експорт, і так далі. Звичайно, кризових періодів не уникнути, таких як велика депресія 1929 року, проте це інша розмова. На даний час «американська мрія» повністю виправдала себе в часі. S&P 500 індекс, що включає в себе 500 найбільших компаній США тільки росте в часі. В 1900 році котирування складала близько 10 доларів, на даний час котирування індексу становить понад 4500 доларів. Звичайно інфляцію слід враховувати в першу чергу, проте підйом з початку минулого століття в більше ніж 450 разів становить серйозну потугу. Ідея щодо месіанства свободи та демократії також нікуди не поділася, проте це лише можуть бути виборчі гасла різних президентів. Нагадаю, що в 2016 році на президентських виборах переміг Дональд Трамп з лозунгом «Make America Great Again». Тож можна підсумувати, що національна ідея в США трансформувалася від викликів часу та стану розвитку держави. Така стратегія може свідчити, що національну ідея можна та необхідно трансформувати в залежності від викликів часу та розвитку держави.

РОЗДІЛ 2. ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

2.1 Національна ідентичність в побуті українців

«Писемна історія території України, — пише Ю. Шилов, — почалася принаймні з 6200 р. до н. е. Між кінцем IV й серединою II тисячоліть до н. е. простежуються витoki суто української ментальності, засвідчені циклами легенд Савур-могили, Змієвих Валів та Рахманського Великодня...» [20, 30-34]. Можемо вважати, що приблизно в цей час починається формування українських племен, що розвиваючись давали с назви визначеним предметам та явищам. До природних явищ людина додавала слова, їх позначити, таким чином витворювалася ідентична мова. Можна виділити дві стадії абстрагування. На першій стадії людина починає створювати віддзеркалений уявний світ. На другій стадії уявний віддзеркалений світ породжує систему знаків та письмової мови. Що активніші відносини в середні певної групи, спільноти або племені, то більше вони винаходять різні знаки та символи для позначення предметів або явищ. Спільнота людей починає відтворювати таку систему, яка була б зрозуміла в першу чергу їм самим. Це потяг до безпечного існування, запорука успіху у спільних справах. Знаки та символи виступають складовою етнічних понять, які позначають етнічну ментальність. Ю. Шилов стверджує, що витoki саме української ментальності склалися між кінцем IV та серединою II тисячоліть до нашої ери. В ту добу, коли плем'я стає об'єднанням спільноти задля безпеки та спільного розвитку, становиться племінна знакова система. Символи стають

вигорами психічного сприйняття дійсності. Умовні знаки й символи перетворювалися на об'єктивні сигнальні системи, їх чужі племена не розуміли. Вони були власністю та ідентичною відмінністю цього цього племені. Вони відповідали його духові цього племені, бо плем'я ці знаки й створювало. Складалося почуття спільної справи, що об'єднувало членів племені супроти ворожих сил та негараздів. Левко Лук'яненко пише: «В українців склалася тонка лірична душа зі здібністю глибоко сприймати й переживати природну красу й красу людських взаємин. Художньо-естетичні потреби посідають в українській душі таке ж велике місце, як і турботи про матеріальні потреби. І розвиток ужиткового мистецтва супроводжує всю історію формування нації паралельно з виробництвом предметів щоденного побуту. Горщик, дзбан прикрашали орнаментом, поливою чи малюнком, чоловічу сорочку та жіночу кофту — вишивкою, хату білили, подвір'я оздоблювали квітником та вишневим садочком. Покажіть мені інший народ у світі, який би з незапам'ятних часів і в добу заможного мирного життя, і в добу війни й руїни дбав однаково про хліб та красу, в якого задоволення естетичних потреб є органічно нерозривним із задоволенням матеріальних потреб. А пісня?.. Кожен народ співає. Але знайдіть ще десь у світі такі пісні, як в українців, за багатоголоссям, витонченістю мелодій, глибиною почуттів, божественною властивістю переливатися з душі в душу, заповнювати все єство й підносити людину в небесний рай естетичної насолоди!» [21, 70-71]. Поняття ідентичності не постає як одне поняття і коли його намагаються визначити, його можна вважати як соціальна концепція з різними субелементами. Основні елементи національної ідентичності складаються з п'яти елементів: «1. Історична земля/країна або країна. 2. Загальні міфи та історична пам'ять. 3. Загальна маса громадської культури. 4. Єдині для всіх юридичні права та обов'язки членів спільноти. 5. Загальне господарство, в якому члени громади мають право вільно пересуватися державою» [22, 31-32]. Крім того, національна культура, що складає національну ідентичність -

визначає політичні принципи. Ідентичність символізується такими символами, як державний прапор, державний гімн. Крім того, іншими важливими чинниками національної ідентичності є свідомість історії та національних мов (Джон Тош).

Одним з перших дослідників був М. Костомаров, що в своїй праці «Дві руські народності» описав відмінності російського та українського етносів. В своїй праці він розвінчав міф про єдиний «східнослов'янський народ», який був створеним міфом Російської імперії. Дослідник порівнював ідентичність та національний характер українців з такими народами як: греки, поляки, євреї [23, 33-79]. Ці дослідження плідно вплинули і на подальші праці автора. З них можна виділити такі роботи: «Про історичне значення південно-руської пісенної творчості» та «Історія козацтва в південно-руських народних піснях». Також варто зазначити творчість В. Антоновича, зокрема працю «три національні типи» в якій автор розглядає спільні та відмінні риси «україно-руської, польської та великоруської національностей» [24]. Дослідник пояснює ряд відмінностей за допомогою. Географічного детермінізму та антрометрії, та дає визначення нації: «група людей, рідних та близьких між собою натурою, хистом, вдачею, дотепом, вдатністю, темпераментом». Таку сукупність чинників В. Антонович визначає підґрунтям для розвитку народу. Однією з головних особливостей української народності автор вважав прагненням демократичного общинно-вічового устрою, а козацтво – головним рупором цієї течії. Також важливою темою ж політичний твір та програмний маніфест «Кироло-Мефодіївське братство» - «Книгу буття українського народу». Автором маніфест був також М. Костомаров. В маніфесті йдеться мова про біблійні аналогії історії та характер українців. Також визначається безліч моментів, що можна віднести до одних з перших спроб опису та аналізу української ідентичності, що спричинила історично-політичний розвиток України.

Також важливою працею для ідейного підґрунтя самобутності українця стала публікація М. Міхновського «Самостійна Україна». Автор акцентує увагу

на модній в Європі на той час течії – націоналізмі, та говорить про визначну роль націоналізму в здобутті самостійності. Міхновський критикує українофільські течії «релігії лояльності» та «недоношеної етнографічної теорії», які не спроможні стати авангардом боротьби за самостійність. А новими носіями націоналізму має стати на чолі реальної боротьби за українську самостійність. Новими носіями націоналізму має стати третя формація української інтелігенції. Автор визначає, що всі недоліки українців не роблять їх приреченими, а навпаки створюють для них потужний стимул змінювати свій статус та свій історичний розвиток у кращу сторону [25, 80].

Значну роль в українському побуті відігравали обряди та звичаї. За багатолітню історію український народ створив велику кількість обрядів. Обряди з приводу народження та смерті, відповідні ритуали та церемонії. Обрядом називали сукупність певних визначених дій, які при нагоді необхідно виконати в певний час буття. Можна виокремити такі обряди: родинно-сімейні, релігійні, громадсько-політичні, виробничі, розважальні, військові.

Наприклад на гетьманщині коли обирали нового кошового отамана або ж самого гетьмана кандидатів на посаду виводили, аби ті не чули обговорення козаків щодо них. Після обрання кандидата старший проголошував рішення і пропонував Гетьманську Булаву. Обраний кандидат відмовлявся двічі, і на третій раз брав пернач і дякував за довіру. До речі, булаву козаки називали перначем, бо та мала замість кулі-набалдашника кілька металевих пластин. Саме ритуал вимагав від обраного відмовлятися двічі, оскільки інакше було неприпустиме порушення звичаю. Потім обраному посипали голову землею. Такий ритуал можна споглядати у фільмі «Тарас Бульба».

Родинно-сімейні обряди українського побуту. Про сватання українців й годі писати. Якщо хлопець знаходив собі дівчину, батьки хлопця засилали сватів до батьків дівчини. У відповідь вони могли отримати гарбуза у разі відмови дівчини. Якщо ні – святкували. Після відбуття обряду заручин хлопця й дівчину

проголошували нареченими. До речі звичай говорив про те, що наречена мала бути незайманою. В часи козачини жінка козака який волею долі мав їхати на Січ мала чекати нареченого впродовж десяти років. В той самий час, козаки який повернувся додому мусив одружитися на нареченій. Наприклад Л. Силенко пише про весілля, що описане у Ведах: «Щоб краще зрозуміти п'яти тисячолітню обрядність українського весілля, ознайомимося з весіллям, описаним у «Ведах». Коли юнак бажає одружитися, він посилає сватів до батьків дівчини своєї. Свати кланяються батькам, оповідають, що всюди були. Різні світи відали. І стало їм відомо, що в цій хаті живе найкраща дівиця. (Пригадую, що в санскриті «діва» значить «дивна», «божественна» (немає собі подібних). І батьки від сватів приймають хліб, вар, дари. І садовлять сватів за стіл, угощають їством. І в діви батьки питають, чи вона хоче бути «нарою» (санскрит) — нареченою. Коли є згода, тоді між батьками діви і батьками юнака відбувається зустріч, обмін дарами. Вони домовляються про день весілля» [26, 1104].

Релігійні обряди українського побуту. До хрещення Київської Русі народ мав безліч Богів та обряди шанування їх. Зазвичай Боги символізували сили природи та явища. Після хрещення християнство намагалось викоринити язичництво та обряди, проте сталося злиття язичництва та християнства. Це можна сказати по таких святах, як: Водохреща, на якій освячуємо воду; Великдень, коли святимо крашанки, паски і інші страви; Поминки справляємо на могилах предків та залишаємо їм їжу...

Виробничі обряди українського побуту. Щодо хліборобських обрядів, то там є важливі зажинки та обжинки, домашні обряди – початок будівництва хати, закінчення та поселення. Майже у всіх різновидах праці були свої обряди посвячення в учні. Також перевірки їх знань та майстерності... Обряди майже не змінювалися від сторіччя до сторіччя. Загартовувалася сила українського духу, прив'язаного до споконвічних традицій.

Щодо звичаїв, то звичай – це свідоме повторення комплексу ритуальних дій, в яких пояснюється теперішнє за допомогою виконання в минулому. Різні звичаї як установлені правила поведінки, спрямовані на усі випадки життя, опираються на усталені звички, а не на державу. На відміну від закону, який необхідно виконувати, бо за ним стоїть правова сила держави. Звичаї, що мали вкрай важливе значення ставали обов'язковими та набували норми звичаєвого права. Згодом такі звичаї записували до різних кодексів та держава слідкувала за її дотриманням. Інші звичаї укорінилися в моралі та громадській думці. Жодна людина не могла легковажити громадською думкою. Один з прикладів сімейного звичаю та самобутності є те, що українці називали своїх батьків на «ви». Це підкреслювало шанобливе ставлення дітей до батьків. В нашому «ви» можна було простежити любов та шанобу дітей до своїх батьків, та хронологічно ясно, що дитина похідна від батьків. На Московщині, до речі, батьків прийнято було називати на «ти». Народні звичаї надають нації неповторності, та виділяють від інших.

Ще один аспект української свідомості який треба пригадати – це маргінальність. Таким українське суспільство стало внаслідок історичних обставин та переходу влади від Києва, до різних інших столиць. Таких, як: Москви, Варшави, Будапешта, Бухареста. Однак по відношенню до цих столиць Наддніпрянщина, Волинь, Галичина, Буковина та Закарпаття були лише периферією, та околицями. Різні окупаційні режими інших держав доволі довго проіснували на теренах історичної України, тому погляд на чужинні центри та поставлення себе на другорядний план увійшло в свідомість українців та стало не найкращою рисою нашого характеру, яка передавалася із покоління в покоління. Проте проголошення незалежності й утворенням єдиного державного центру повертає орієнтацію та світосприйняття українців. Звичайно, що риса сформована протягом століть швидко не зміниться, однак з часом погляд

українців буде прикутий до єдиного сильного центру. Якщо центр зуміє бути сильним.

Останній аспект що буде описаний- це комплекс української меншовартості. Якщо маргінальність виступає поглядом ззовні, то комплекс меншовартості виключно внутрішнє поняття. На такий комплекс впливало безліч історичних чинників, і кріпацтво, і голодомор, і життя в комуністичному середовищі. Постійний страх за своє благополуччя та життя. Особливо цей комплекс поставав після втрати незалежності після 1920 року. Саме усвідомлення, не вдалося об'єднатися та зберегти Богом дану незалежність і нас знову поборили. Нищення всього українського: мови, традицій. Відбирання найкращих талантів та присвоєння чужинцями наших достоїнств. Нав'язування комплексу неповноцінності щодо інших народів тощо. На щастя цей комплекс менш поширений серед сучасних українців, особливо серед молоді. Проте його відголоски ще лунатимуть тривалий час. Подолання цього комплексу відбудеться відразу після піднесення української національної еліти та успіху в розбудові держави. Ще одним важливим фактором виступає українізація. Інформаційний простір, освіта, наука, культура й мистецтво. Кожні ці версти суспільного життя необхідно встановити на український лад. Відтоді будемо спостерігати натхнення в самому собі.

Отже, українська народність є одна з найдавніших у світі. Так само й визначена культура, побут, обряди, звичаї та традиції. В нашій історії були як злети так і падіння. Останніх було трохи більше, тому це вплинуло на характер нації. Незважаючи на безліч поразок та нищень українська самобутність вистояла перед усіма можливими викликами. Не дивлячись на розрізненість територій українська думка завжди намагалася бути на рушії часу. Перша конституція у світі – українська. Українське мистецтво завжди витончене, а література сучасна. Українські винахідники блукають світом та винаходять різні

прогресивні винаходи. Наприклад Сікорський, який сконструював перший вертоліт в світі. І, нарешті, незалежність породили нову сторінку в нашій історії. Необхідність розбудувати та укріпити державу. Викорінити комплекси з народу, дати силу до натхнення та творчості. Необхідна плідна робота аби йти разом зі світом, а не позаду. Національність скріплена віками є досить вагомим джерелом національної ідеї.

2.2 Витоки української національної ідеї в мистецтві

Розглядаючи Всесвітню історію мистецтв можна побачити, що протягом усього розвитку мистецтва, від витоків до сьогодення, політика, національна ідентичність і мистецтво щільно зв'язані між собою. Переважно прозоро це можна побачити в Українському мистецтві. Отже, ретельно відстежимо нижче.

За двадцять років, які впевнено зазначили себе - розквітом авангардного мистецтва, переважно (1908 -1928 рр.), спричинили певний політичний безлад та серйозні дебати. На зародженні авангардної течії у мистецтві художники - авангардисти віддавали перевагу в образотворчій мові - досить простим формам, але з часом певна частина почала задавати питання, як це стилізоване сприйняття об'єднати з реальною трансформацією світу. З часом межа між естетикою культури та політичними проектами часто розмивалась, бо взагалі втратила місце існування. На зміну вкорінених, плідно розробленим канонам, наприкінці 1920 - на початку 1930 років прийшла епоха, яку Борис Гройс назвав "тотальним політико - мистецтвом", тому місце зайняли радикально – домінантний відказ від будь-яких складних форм, тож у радянському мистецтві та літературі опанували: спрощення форм, одноманітність вражень, різкість тону. Андрій Синявський, Борис Гройс та ін., запевняють, що авангардна течія тільки відіграла другорядну роль в той час, коли перехід до політизації мистецтва, психологічне підґрунтя було підготовлено завчасно заздалегідь.

Більш зрозумілий та прихильний погляд в традиціях, на історію авангарду, бере свого коріння від романтизму і Карна, прилади застосування традицій у котрих інтелектуал намагався виплеснути новий світ своїм зусиллям волі, через занурення у свій внутрішній і духовний світ. В роки періоду, що ознаменувалися утопічною побудовою світу (1908 - 1928), з'явилися досить новаторські і фантазмагоричні роботи. Наприкінці 20-х років авангардисти - комунатори стали "інженерами людських душ", шляхом отримання досить спокусливого керма - керування культурно - політичною трансформацією. Тут ще й потрібно пам'ятати та брати до уваги такий вагомий історичний факт, як сталінську "культурну революцію" (1928 - 1933 рр.), від раннього періоду, що передував подальшими терорами й репресіями.

Після 1928 року, настав період, який почав вимагати функціонування мистецтва і літератури, фундаментальної реінтерпретації природи. Якщо, розглядати через літературу, то Цветан Тодоров зазначав, - намітився вражаючий контраст, проміж *belle lettres* (фр. "красне письменство", белетристика), художньою прозою - з одного, використанням вжитковою, чи уліретарним - з іншого. [27, с.17-18]. Белетристика виправдувала сама себе з середини - базувалася аутентичністю; гетеролітичним засобом було зумовлене практичне застосування для зовнішніх цілей використання мови. В той час, як літературу вважали засобом для використання мови і не більше. Різноманітні види мистецтва, в тому рахунку, і література виступали у відігріванні ролі - просвітницьким й агітаційним приладом для партії. Лідер українських футуристів, Михайль Семенко назвав мистецтво поняттям "егоїстичної категорії", але "небезпечною та недоречною". За його думкою мистецтво можна експлуатувати, ні як більш, ніж з метою агітації, що відповідають ідеалам робочого класу [28, с.227]. Надалі він виступає з ще більш жорсткішою позицією в диспуті під лозунгом – «Кому потрібно мистецтво?», наполягає на тому, що

емоційна категорія у мистецтві вмерла, мистецтво слід використовувати лише, як підпорядкування потреби і за допомогою нього виконувати лише соціально корисному руслі [29].

Більша частина авангардистів вважали ідею політичної освіти, впроваджену партією наприкінці 1920 років, досить банальною і вузькою. Примусово, переважно письменники та художники мали дотримуватися інструкції, служити партії – мистецтво повинно було бути інформативним і нести у собі інформацію строго по суті, а саме: вихваляти промислові плани, проекти, орієнтуватися на вітання п'ятирічних планів, засуджувати критику певного режиму. Політична інтерпретація текстів і мистецьких робіт заради класової симпатії. Відкрита войовнича позиція, лояльність, абсолютна пропаганда - це єдине чого від них вимагали. У 1930 році декларація Всеукраїнської федерації революційних радянських письменників проголосила: «Кожний революційний радянський письменник повинен бути активним будівником соціалізму, дисциплінованим бійцем класової боротьби – це наше гасло і наш наказ по Армії Українського Революційного Радянського Письменства» [30, с.124].

Надалі відбувається цікавий переломний момент у мистецтві, котрий ми можемо поверхнево назвати «Рух до мистецтва – політики до національної ідеї». Культура почала терпіти поразки і засуджувалась, усі політичні звинувачення, зображені у поезії чи прозі, виявлялися смертоносними для авторів писання, перетворюючи навіть очевидно безневинні літературні обміни небезпечними. Більшість «громадянських» художників і письменників, попри це намагалися виключити політичну обізнаність у духовну культуру, - мистецтво через політику, а не політику через мистецтво. З 1923 року цей рух виливається в те, що став повністю асимілювати літературу та мистецтво в політику. Витончені засоби культури стали приладами для політичної агітаційної системи.

Структурування поняття, почуття людей завдяки слоганам стало свідомою метою, слогани задавали тон, манеру, образність, риторичні засоби поезії, прози, драми, образотворчого мистецтва і т.п. Запит був на: прості послання, наративне завершення, стереотипне психологічне зображення, структуру сюжету.

«А проте, як не іронічно, і в Росії, і в Україні, щирі письменники і митці, котрі були прибічниками іконоборства і бунту, синтетично були перетворені на конформістські політичні інструменти» [31, с.61-87]. Якщо казати по правді, то література і мистецтво, доволі часто трактують, як те що виражає напругу і конфлікт, між відкритими та прихованими посиленнями, зокрема переважно кінця 1920 - початку 1930 років.

На перший погляд, будучи закликом до колективізації, фільм Олександра Довженка "Земля" (1930 р.), розглядаючи більш детально на глибокому рівні притаманний гімну сільській місцевості та більш прадавнім звичаям. Національний спротив в революції передбачає роман Юрія Яновського "Чорні шаблі" (1930 р.), що зображує радянську експансію через розширення російської гегемонії. В той час, як викривальна вистава "Диктатура" за п'єсою Івана Микитенка, поставлена Лесем Курбасом - це приклад праці з цікавим провокативним, двозначним сенсом. За творчістю Казимира Малевича, що було доведено пізніше, розглядаючи концепцію, переважно - селянські портрети (1928 -1930 рр.), також резонують двозначними напівтонами.

Майже усіх авторів у той час в той чи інший спосіб піддалися тиску. Як наслідок - переписування власних творів, заради того, щоб вони відповідали новим "відмінним" вимогам. Контрастним прикладом є один із романів Андрія Головка "Мати", яка отримала статус патріотичної і стала взірцем соціалістичного реалізму, на даний момент цей роман існує в двох версіях: в оригіналі (1932 р.) та в переписаній версії (1935 р.), а також "Чорне озеро" Гнилицького (1929 р., а також після численних відкинутих версій, 1956 р.),

"Голубі ешелони" Петра Панча (1926 та 1928 рр.). Як наслідок терорної критики - роман Яновського "Чотири шаблі", цей літературний твір критикували настільки сильно, що автор не мав іншого виходу, як відчуття зобов'язання до написання нового роману "Вершники" (1935 р.), як поклін голови до літературно - політичного розкаяння. Вивчаючи літературу у в вишах студенти сьогодні мають справу одразу з двома версіями однієї книжки - палімпсестами, в котрій нав'язані політичні думки та приглушений оригінальний задум автора стилістичними особливостями.

Митці високого - письменники і художники критикувати: вузьколюбість, мракобісся, відсталість та упередженість. Коли вони, з часом, були змушені підіймати одні проблемні теми й навпроти замовчувати інші. Політичну обстановку в Україні визначили два рухи: соціалізм і націоналізм. Ці рухи агітували за різні види свідомості - пробудження і трансформацію. Попри при неоднозначному заклику до примирення, збереження лояльності придушувалося радянською владою, згадувати про участь у створенні Української Народної Республіки (1917 - 1920 рр.) такій більшості інтелектуалів, зокрема таким визначним особистостям - Довженко й поету Володимирі Сосюрі, було суворо заборонено.

Що кажучи до національної відмінності, то в українському авангардному мистецтві відбулося цілих чотири політичні переходи 1920 років. Перший - національна революція (1919 - 1923 рр.), другий - перехід більшовицької влади (1919 - 1923 рр.), третій - період українізації (1923 - 1928 рр.), четвертий - становлення сталінського режиму (1928 - 1933 рр.). У зв'язку з політичними обставинами, більшість культурних діячів змінювали свій погляд, підтасовуючи свої праці під мінливі політичні вимоги. Спершу вони підтримували національний рух, надалі українізацію, (1928 - 1933 рр.) атакували значних

особистостей за приймання активної діяльності у цьому русі, за "буржуазний націоналізм", "формалізм".

Для культурних діячів було найвигіднішим забути, що національно свідомі групи людей з'явилися ще до 1917 року, саме вона сприяла розбудові УНР, підтримувала Центральну Раду (1917 - 1918 рр.), гетьмана Павла Скоропадського (1918 р.), котрий заручився підтримкою Німеччини, Директорію (1918 - 1919 рр.). На превелике щастя ця публіка прийняла активну участь у створенні культурних інституцій – Академія наук та Академія мистецтв, публіка забезпечувала читачів, аудиторії, глядачів образотворчим та театральним мистецтвом, публікаціями. Більшовики попри своє бажання успадкували державницький і державно-творчий спадок. Хоча від самого початку, більшість придушували ідею незалежності, або навіть автономію України, кажучи про контрреволюційні задатки. Заперечували також і існування українців як нації. Українську культуру на самперед вважали диверсійною, оголошуючи її "контрреволюційною", "петлюрівською", "вигадкою німців"; революцію сприймали, як війну проти сепаратизму. А патріотам української культури присвоювали звання "сепаратист", тим самим спричиняючи цькування зі сторони таких же патріотів. Інші приписували українську культуру до відщепленої гілки від російської, або визнавали бракованою, недорозвинену, невичищену чи антисемітську. На той час до Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У) входили переважно росіяни, а українці якщо і були, то "не-українці" - найбільшу кількість становили євреї. «Згідно з партійним переписом 1922 року, КП(б)У налічувала 54 818 членів. З них 4647 прийшли з російських та єврейських партій, з українських партій, зокрема від боротьбистів та Української комуністичної партії (УКП, яка утворилася на основі Української соціально – демократичної партії), приєдналося всього 118 та 34 члени відповідно. У 1923 році загальна кількість членів КП(б)У становила 51 236. З них 27 490 (53,6 %)

були зазначені як росіяни, 11 920 (23,3 %) - як українці, 6981 (13,6 %) - як євреї, 1241 (2,6 %) - як поляки та 3604 (7,1 %) склали інші націоналісти» [32, с.239].

З 1919 року по квітень 1923 від КП(б)У була висунута нахабна теорія про скажену боротьбу двох культур, за сенсом яка голосувала за те що, російська культура відповідала "культурі міста", а українська - "культурі села". Українську позиціонують, як відсталу, що репрезентує, мало освідчений, мужицький елемент. Відповідно теорії, дві культури до кінця будуть змагатися за звання пануючої, фінальної та неминучої перемоги вищої й прогресивнішої, в той час як вже заздалегідь вирішено, що це є природньо до російської культури; що на, превеликий, жаль серйозно опанувало свої відголоски і по сей день. За допомогою підтримки радянського правління, розвиток українських інституцій був серйозно підірваний; тимчасово або назавжди припиняли своє існування: українські газети, видавництва, школи. Микита Хрущов описував в своїх мемуарах, - права рука І. В. Сталіна в Україні Лазар Кагановіч казав: - "кожен українець є потенційно націоналістом" [33, с.172].

Українська Радянська Соціалістична Республіка проголошена постійним членом Радянського Союзу (31 грудня 1922-го року та 1 січня 1923 року). У квітні 1923 року на XII з'їзді РКП(б) російський шовінізм засуджено. Політику українізації - розвиток української мови в школах, інституціях, уряді, КП(б)У оголосили 1 серпня 1923 року. Була певна домовленість - підтримувати Сталіна в усіх його пропозиціях, в обмін на пришвидшення темпів українізації. За думкою партійних комуністів українізація означала - "коренізацію", що мало привести населення в партію і змусити виконувати завдання уряду. "Коренізація" від форми іншої культури мала відрізнятися лише мовою та способами донесення і не більше, контент формувався в Москві й Ленінграді, тож про яку якість тут можна казати. Двадцять років боротьби спокійно можна назвати - боротьбою між російськими централізованими та гегемоністськими поглядами. Конфлікт

сягнув свого апогею з русифікаційними тенденціями, українські лідери, у середині десятиліття, наполягли на повній емансипації культурного життя. 1925 - 1928 роки стався критичний поворотний момент через літературну дискусію. На останніх етапах Микола Скрипник, народний комісар України, закликав робити все, щоб уникати будь якої політики у творенні мистецтва. Розпалилася атмосфера через останній диспут, яка призвела до носіння характеру інквізиції, (присвячений питанням театру, проводився у Києві й Харкові з 8 до 11 червня 1929 року). Театральні режисери і драматурги піддалися нищівній критиці, з них - Лесь Курбас і Микола Куліш. Вільну академію пролетарської літератури (ВАПЛІТЕ), було вже ліквідовано до 1928 року. В той час, лідер об'єднання Микола Хвильовий, підписав, що відмовляється і засуджує свої політичні погляди й знищую другу частину свого роману "Вальшнепи" (1927 р.). Сорок п'ять академіків отримали звинувачення в підпільній контрреволюційній організації - Спілці визволення України. В 1930 році було показове судилище у сфабрикованій справі, що відбулося в оперному театрі Харкова - тогочасна столиця України. Вже до 1932 - 1933 років колективізація, спричинила голод вилученням зерна, - забрало життя чотирьох мільйонів осіб, майже кожен міг бути звинувачений у "буржуазному націоналізмі", після, чекала страта або висилання в Сибір. Така доля спіткала і культурних діячів. Наприклад, 1933 рік, Скрипник і Хвильовий - українські комуністи вчинили самогубство. В той час, як Скрипник наполягав на рівноправному розвитку російських і українських мов та культур на території України. До останнього він не полишав спроб у продовженні українізації шляхом відкриття нових українських театрів і опер. В політиці відбулась суттєва зміна (1928 р.), головним ворогом був проголошений "місцевий націоналізм", а не "великоросійський шовінізм", прямо протилежна зміна курсу відбулася в 1923 році.

В середині 1920 років авангард опинився проміж перехресних політичних вогнів. У 1933 році Лесь Курбас зникає у ГУЛАГу одразу після закриття театру під ім'ям режисера. Проте успіхи Курбаса і Куліша спричинили масову частину проблем. У 1926 - 1933 роках сумісною працею з дизайнером Вадимом Меллером і композитором Юлієм Мейтусом, успіхами праці Курбаса й Куліша, постановки театру "Березіль" змінили уяву про українську культуру зачарувавши творами харківську публіку. Театр-студія "Березіль" став головним театром міста. Театр своїм розважальним, політично актуальним та авангардним затьмарив здобутки популярності у мистецтві двох російських режисерів - у Києві - Миколу Соловцова, Миколу Синельникова - у Харкові, які задавали тон театральними постановками "Ібсена" і "Гауптмана". Це був серйозний удар для тих хто вважав, що російська сцена мала бути єдиним генератором монументальних талантів. Коли 1933 році розпустили театр Леся Курбаса - цей факт вважається спробою відновлення російської дореволюційної сцени культурної гегемонії під очолюванням Зарківського російського драматичного театру уже в досить похилому віці Синельникова [34, с.17]. Багато театральних постановок Курбаса несли у собі потужне антиколоніальне посилення. Наприклад, постановки Куліша "національної трилогії" - п'єса "Народний Малахій" (1929 р.), "Мино Мозайло" (1929 р.), "Патетична соната" (1930 р.). Критик Хмурий у 1931 році описав їх успіх наступним: «Український театр навчився глузувати з живого пана. Театр із мовою, якою культурна родина колишнього російського чинуші не може обіцятися поміж голярнею й церобкоопом. Театр, що на долю йому було смішити можновладного русифікатора й розчулювати до сліз репрезентанта пасічно-баштанницького капіталізму. Цей театр згадав, що українські різьбарі колись стояли врівні з венеційськими, і наважився сам порівнятися з театральною культурою свого часу. Чи ж міг апологет театру Синельникова дарувати це?» [35, с.15].

Опираючись на минулі "національні роки", у Харкові, столиці "пролетарської" України, мисткиня Марія Синякова писала картини на кшталт дитячих малюнків, опираючись на традиції розпису керамічної плитки, коріння якої бере свій початок у XVII та XVIII століть. Вона плідно зв'язувала своє мистецтво з народною творчістю, так само як Бойчук, Бурлюк, Малевич. Ці митці відсторонювались від зустрічі з чужорідним Іншим і щиро захоплювались своєю притаманністю до "власного" селянства. «Внутрішнього психологічного поділу між привабливістю та відразою, класичним суперего та примітивним лібідо, що виражається в агресивну атаку на образ жінки, яка може приховувати глибокий страх» [36, с.108-109].

Українська версія міцно стояла на ідеї винайденні власної традиції, тобто версія примітивізму не страждала від комплексів через сприйняття образності на сюжетному полотні. За рахунок того, що українські художники бачили у своєму спадку - в іконах і народній творчості, тому багатьом митцям вдалося з примітивізму долаючи комплекси, вдалося доволі швидко встрибнути в концептуальне й абстрактне мистецтво; базуючись художніми засобами: кольоровим символізмом та спрощенням, абстрактними формами, котрі для багатьох художників були впізнаваними. Базуючись переконливим прикладом Олександри Екстер, саме вірою, що слов'янські цивілізації виражали унікальні, не західні риси, через черпання натхнення в рідних традиціях. Український авангард підтримав західні культурні екскременти. Осип Мандельштам писав: «в роботі «Березоля» є щось спільне з роботами всіх засновників: він намагався в найкоротші терміни надати приклади найрізноманітніших жанрів, окреслити всі можливості, опанувати всі форми» [37, с.225.]

Тверда віра українців у демократичні норми породжають демократично - мультидисциплінарний дух через відкриття культурних західних форм. Українська політична культура відзначається розділенням церкви й держави,

західним становленням до прав людини. По цій причині території України ХІХ століття найбільш попадали під вплив лібералізму та конституціоналізму. «Перенесення візантійської теократії в Московію - країну, побудовану на принципах Золотої Орди, - породило в Росії політичну культуру, яка визначалася централізованою, деспотичною державою» [38, с.15]. «Результатом цього стало російське месіанство, яке наклало свій відбиток на слов'янофілів, радикальну інтелігенцію та більшовиків у формі перевернутої релігійності та максималізму» [39, с.4-13].

Імовірноше через це, навіть у часи революції, в українському авангарді був менше розповсюджений агресивний, максималіно-утопічний елемент. Можна спостерігати у товаристві співіснування різних шкіл і тенденцій, в тому числі й авангарду: в Академії мистецтв (1917 -1919 рр. заснування), рейкарнації Київського художнього інституту протягом 1920-х років (авангардистській), у колективних і колаборативних працях Бойчука - майстернях монументального живопису, у розвиваючої політиці театру - продовження політичних експериментів і втілення у життя - театру "Березень". Розвиваючи місцеву своєрідність українське авангардне мистецтво націлене на розвиток та демонстрацію власної індивідуальності, принципів локалізм с проміж використання лояльних джерел. «Авангард України 1910 - 1930 років був хитко закріплений на коливальному маятнику між теперішнім і минулим, місцевими традиціями й космополітичними практиками. Абстракція допомагала визначити проблематику, досліджувати і експериментувати з новими мистецькими системами, які могли спрямувати цей процес у майбутнє. Чим авангард є в українському мистецтві, так це точно не його винахідливістю в "ламанні шаблонів", а оперуючи в рамках нескінченних якостей традицій, аби відновити його з гідністю, достойною модерністського сучасного» [40, с.29].

Українській нації була притаманна незалежність у мистецтві від місцевих форм та широке мислення виконання. Утопічні проєкції реформованого гуманітарного порядку, прагнення до втечі від маргіналізації, при цьому українська нація посяде своє гідне місце проміж усіма націями - в проєктах реформованої людської природи, що зображують: мрійників в п'єсі Куліша, утопічний роман Павла Крата "Коли зійшло сонце" (1913 р.), або Довженка "Звенигора" (1927 р.), розчаровані революціонери Хвильового та тяга Володимила Винниченка до "конкортизму". Саме це, підживлювало прагнення митців, що належали до авангардної течії основну мотивацію на вирішення багатьох проблем, які їх непокоїли, до національного та соціального визволення. Посилили натиск переконання об'єднані революційні рухи, - вони надавали можливості вільно обирати цілий спектр нового визвольної течії, розкріпаченого світу, образ якого формується і понині.

Своєю мірою український авангард показує, що культурним митцям не бракувало натхнення. Джерела натхнення для письменників чи культурних діячів доволі очевидні, як-от Курбаса до Довженка. До художників, у кожному окремому випадку буде різне, деякі ставлять питання у своїх полотнах біль філософськи та ширше, а деякі - більш з точки зору образотворчої мови. Не обов'язково потрібно знати широко український контекст, щоб щиро захоплюватись творіннями українських митців. На захоплення локальними виробами, примітивізмом, минулим спричинили колосальний вплив на авангард - соціальні і національні рухи в Україні (1910 -1920 роках).

У післяреволюційні роки на свідомість і світосприйняття суспільства важливу роль відігравали політичні плакати. Впродовж періоду між 1919 та 1921 роками країна кипіла бунтами селян, які чинили супротив встановленню більшовицької влади. У ті часи Червона армія воювала з Симоном Петлюрою, який з російською Білою армією та з польськими інтервенціоністами під

командуванням маршала Юзефа Пілсудського, очолити боротьбу за незалежність України. Червона армія перетворила політичний плакат на політичну зброю і майстерно користувалася перефразованими методами картинного зображення, його яскравими та зрозумілими посиленнями мистецького вираження. Понад сімдесят років за часів радянського правління політичний плакат набув вагомого культурного статусу; цінність полягала в формальній якості, потужним засобом мистецького вираження. Друкуватися плакатами в промисловому обсязі, численність сягала від десятків до тисяч екземплярів. Плаката виступали у ролі сьогоденної реклами, певним інформаційним ресурсам прикрашаючи вікна крамниць, вулиці, слугували для численних політичних активностей, публічні зображення і паради. Вони слугували апаратом для нав'язування позитивного іміджу нового режиму, для впровадження радянських директив.

Михайно Бойчук і Василь Єрмілов одні із багатьох відомих українських митців-авангардистів котрі доклали своєї майстерності до розвитку політичного плаката. Тематика плакатного засобу вираження несе й собі певний символізм. Сюжетність розповідає про історію людського звільнення від: капіталізму, буржуазії, іноземної інтервенції, людських потреб. Несуть в собі обіцянку світлого майбутнього, через символ віддаленої перспективи, щедрого врожаю, сонце. Все це можна досягнути через особисті жертви та військову перемогу.

У суворій таємниці приховувалась інформація про голодомор, як засіб дезінформації та контролю над народом. Керівництво Комуністичної партії в Москві встановлювала свою владу в Україні, тож усі слогани пропаганди безпосередньо надходили від них. Плакати мали передусім слугувати політичним і військовим імперативами партії. Тематика закликала здавати зерно та підтримувати Червону армію. Орієнтовані вони були на українське селянство, населення яких становило понад 80 %. Насамперед задача плакатів виступала з

цілю впливу на народ. Проголошували - робітники - це союзники селян, наголошували - майбутнє процвітання та мир принесе з собою радянське правління. В 1921 році посуха і вилучення продуктів, спричинена роками війни розруха призвела до голоду. Плакати того періоду переконували закликами до селян добровільно здавати зерно. В продовж десяти років процес вилучення відбудеться знову і призведе до Голодомору.

Кожна людина повинна була отримати спектр реакцій, а саме реакції, - чи отримала би конкретна людина вигоду від приходу більшовиків, чи страждала би від примусової диктатури від однієї партії, від каральних експедицій, дії котрих полягали в придушування бунтів. У період голоду та безробіття художники з готовністю бралися над створенням агітаційних плакатів за замовленням, за котрі їм платили грішми чи продуктами.

Можна побачити певні систематичні композиційні риси в плакатах того часу. Як правило - це зображення великих мас людей, натовпів селян та армії, що марширують - формують мову політичного переконання. Доволі часто велику фігуру робочого чи селянина розміщену на передній план. Ця фігура символізує колективну волю, що постає з великих мас народу. Спустошений ландшафт і ряди шабель - символізують тих хто перебувають в опозиції проти більшовиків.

Також плакати несли у собі ознайомчий інструмент до публіки, певні символи: червоний прапор, з серпом та молотом, акронімами нової української держави (УРСР, СРСР), єднання солдатів та робітників, селян з пролетаріатом. Показником на скільки не популярним в зображувальній мові плакатів були ідеї зовнішнього правління, переважно з Москвою показує відсутність - комуністичної диктатури, Леніна, марксистської доктрини. Інструментом протистояння, протидії опору виступають наступні елементи символів, які базуються на зовнішніх реаліях українського: блакитне небо та жовті поля пшениці, цитати з літератури українських класиків, пишні квіти та барвистий

одяг на селянах. Земля є священною, її слід оберігати. Уся плакативна система дія навколо землі, показує зв'язок з нею, українським колективом, новою державою. Бо раннє більшовицьке гасло виступало з ланцюгом - "повернути землю селянам". Використовуються: жирні лінії, абстрактні форми, сильні кольори, статично - застигли форми. Традиції класичного живопису зазнають змін у напрямку стилізації в переплетінні зі округленими лініями графічного мистецтва модерну. Характерний стиль плакатного мистецтва отримав своєї розгорнутості при розробленій школі Михайла Бойчука. Стиль бере свого початку з ікон, народних ікон Західної України та картин притаманних італійському Ренесансу. Іван Падалка, Василь Седляр, Оксана Павленко виступали вагомими послідовними фігурами цієї школи. Плакатне мистецтво 1919 - 1921 років розвиває стиль через покликання зрозумілими символами сподобатися населенню України.

Робота яку приписують авторству Бойчука "Шевченківське свято" (1920 р.), не несе в собі чітко визначеного політичного контексту, лише червоний стяг натякає на пробільшовицьку позицію. Слова плакату були взяті з вірша Тараса Шевченка "Заповіт", який вважається другим національним гімном і співають на патріотичних зібраннях:

"Поховайте та вставайте,

Кайдани порвіте,

І вражою злою кров'ю волю окропіте". (див. рис. 1)

Робота створена в Києві (1920 р.), як рекрутський плакат під назвою "Селянин, робітник пішов в Червону Армію. Черга за тобою". На ньому зображена крокуюча армія, величезна фігура селянина, що підкреслює ідею робочого класу, та слоган, котрий закликає "Йди в свою робітничу - селянську армію!" На проілюстрованому прапорі надпис "Да здравствует Красная Армия".

Будівлі спростовані у стилізації, такий стиль бере свого початку з мистецтва ікони і графіки XVIII століття. (див. рис. 2) Цей виразний стиль був розроблений Іваном Падолкою у 1920 році, в місті Харкові. 1937 році він був розстріляний разом із Бойчуком і Седляром за "формалізм" та "український націоналізм". Також плакат пропагуючий знищенню Білогвардійців, 1921 року "Швидка допомога пораненому - швидка гибель білогвардійщини". Зображення пози жінки та солдата, хмари диму, положення рук - усю цю стилістику можна прогледіти на іконах. Мова плакату російська. (див. рис. 3)

"Товариші селяне! Здравствуйте хлібний податок. Робітники й Червона Армія ждуть хліба! Податок перемаже голод - отже на допомогу всім трудящим! - плакат Олексія Макоренка, Харків, 1921 рік. Особливою рисою українського мистецтва можна вважати саме різьбу по дереву. Манеру виконання плакатної справи Макоренка можна ототожнити з різьбою по дереву, впізнати можна за певними ознаками майстерності, котрими базується митець - елегантна композиція, гармонійне використання кольорів і стилізований шрифт, що нагадує різьбу по дереву. (див. рис. 4)

Зразком "ідеального" графічного мистецтва виділяють плакат 1921 року, створеного у Києві "Від своєї Радянської Влади голодні чекають допомоги. Врятує всіх зібраний в свій час продподаток". Плакат відрізняється нетиповими позами канонічних правил плакатної справи та незвичайно застиглою композицією. Характерні майстерно зображені вирази обличчя дають зрозуміти страждання людей, а вправно підібрані кольори передають атмосферу сюжету і підсилюють драматичність тогочасного буття. Від зображення складно відірвати погляд. (див. рис.5)

Харківський плакат 1920 року, автор Олександр Хвостенко - Хвостовський "Гоніть у шию куркулів!" Плакат виготовлений на російській мові. Тематикою плаката слугує проілюстрована класова війна в селі. Шляхом мобілізації

зацькованих селян супроти їхніх сусідів тогочасний режим більшовиків чинив дії до розділення сільської громади. На дальньому фоні зображення відбувається зібрання Ради робітничих та селянських депутатів. Заклик слогану "Выбирайте в советы бедноту и середняков". (див. рис. 6)

У 1920-х роках відомим театральним художником став Хвостенко - Хвостов. Плакат авторства Василя Єрмілова "Іван Франко" (1920 р.), місто Харків. Як заохочення до праці заради кращого майбутнього до плакату були використані слова з популярного вірша І. Франка "Каменярі". Характерною рисою творчості Єрмілова є манера передачі графічного флору до абстрактного дизайну. У горі розташований слова "Українська Соціалістична Радянська Республіка" поруч з гаслом "Пролетарії всіх країн, єднитися!". Цей плакат надрукував Всеукраїнський державне Видавництво у Харкові - у 1923 - 1934 роках столиця УРСР. (див. рис. 7) До виробництва плакатів в Україні була причетна школа Бойчука. В 1919 -1921 роки стосунки його школи виявляються парадоксальними до мистецтва більшовицького плакату. У дореволюційні роки Бойчук поставив собі чітку задачу до створення синтетичної національної художньої форми, прибігаючи до джерел, які на його власну думку брали своє найглибше коріння в українській культурі - народну творчість у найрізноманітніших проявах та візантійське мистецтво. Його світогляд сягав у формах найкращого вираження унікального профілю України, а саме злиття західних і східних впливів. Дослідження сягали єгипетського й асирійського мистецтва, які прямо чи посередньо залишили відбиток через монументальне класичне і візантійське мистецтво на ранній українській культурі. Відстежував віддзеркалення візантійської традиції в ранньому мистецтві Ренесансу - в італійському кватроченто - коли художники, що врятувалися після завоювання турками Константинополя, почали творити в Італії.

Спадковість котру шукав у своїх дослідженнях Бойчук, брала свій початок зберігання у тисячолітті літописної української історії - розпочалась у великий період із першим формуванням культури князівської ери з X до XIV століття у Києві та на Галичині. Бойчук наслідував історіографію свого друга, історика, який став президентом Української Народної Республіки після розвалу Російської імперії 1917 році - Михайла Грушевського. Саме Михайлу Грушевському, митрополиту Андрію Шептицькому та Науковому товаристві ім. Шевченка завдячує своєю освітою Бойчук. У 1930-ті роки було затавроване як націоналізм, стало однією з причин знищення школи Бойчука, через методи поєднання сучасних культурних форм із середньовічним минулим через джерела народної творчості і візантійського живопису. У скрутні часи для митців, які суворо стояли на розбудові українського мистецтва, культурного стану і приведу у життя національної ідеї України, бойчукістів заарештовували та розстрілювали. Було зруйновано такі ранні історичні пам'ятки, як датованих ще князівською добою, Михайлівський Золотоверхній монастир (куди Бойчук водив київських учнів вивчати неперевершену колекцію мозаїк і фресок), Межигірський монастир (учні Бойчука відновили знаменитий керамічний завод) та знищені їх скарби. У пошуках монументальних, епічних образах, що зображують київське минуле України (про загублений вічний світ природи), ідеалізованими символами (архетипами відданості, милосердя і працьовитості). Мета, що має власне минуле, сьогодення й майбутнє, щоб сформувати поняття загальної й універсальної українськості. Бойчук намагався в своєму мистецтві оспівуючи звеличити сільську культуру, оспівуючи життєві риси та підтверджуючи прадавню мудрість села, таємно на протязі багато століть закодовану в традиціях та ставленні до природи, мабуть через те, що сам був народжений в сільській родині.

1920-х і 1930 роки існувало два переконання більшовицької влади в ставленні до селянства - перемога міста над селом і та що набула суттєвої популярності у 1930-х - перемога російської культури над українською. Саме у 1930 роках лідери більшовицької влади повернули супроти українського села мову гегемонії. «Деяких столичних інтелектуалів», які успадкували "давнє презирство ... до селянина, хама, сільського клоуна .... Скільки соціалістів, наприклад, відмовлялися підтримувати ту виправдувальну архівну сентенцію про "ідіотизм сільського життя» [41, с.36]?

"Прогресивне сільського ідіотизму варварство цивілізації" пояснює, чому в 1930 роки війна супроти "реакційної" української інтелігенції проходила одночасно з війною супроти українського села. Спонукала людей дивитися на світ іншими очима, спонукала естетика школи Бойчука. Школу ліквідували, роботи знищили, вилучили з національної культурної пам'яті на певні десятиліття. Більшовицька влада була на стільки потужною, що навіть представники західної інтелігенції уникали обговорення, чи документування своєї упередженості про українське селянство і культуру. Існування школи Бойчука датувалося у трьох періодах: у Парижі (1907 - 1911 рр.), довійськовому Львові (1911 - 1914 рр.), післявоєнному Києві (1918 - 1936 рр.). Для ідеї національного руху твори сучасного мистецтва матимуть колосальну повчальну цінність. До Бойчука і Касперовича поступить замовлення від Митрополита Шептицького на виконання серії розписів для каплиці Святого Духа Дяківської бурси у Львові. В 1911 - 1913 роках для інтер'єру каплиці були написані ікони "Пророк Ілля" та "Остання вечеря". Це були створені досить ідеалізовані зображення, уособлювали національний характер, моральні чесності, щирості, гідності, наголошували на духовній життєдатності. (див. рис. 8)

В 1917 році Михайло Грушевський і Центральна рада створили Українську державну академію мистецтв. Офіційне відкриття відбулось 5 грудня 1917 року

(22 листопада за старим стилем). Бойчук очолив керівництво монументальної живописної майстерні. Обраний президент - Федір Кричевський - живописну майстерню історичного та побутового жанру, офорта та скульптури, Олександр Мурашко - портретного, Михайло Жук - декоративного живопису, Василь Кричевський - майстерню українського будівництва і народного мистецтва, Абрам Малевич - декоративного пейзажу, Георгій Нарбут - майстерню графіки, Микола Бурачик - ліричного пейзажу й літографії. За ідеєю майстерня Бойчука мала навчати художників релігійному мистецтву, мозайки, ікони, фрески. Школі Бойчука довелося відступити від початкових принципів, змушений обирати продиктовані більшовиками теми і образи, включатися в нав'язану роботу в межах нової "класової" ідеології. Мав створювати незчисленні репродукції плакатів на політичну тематику, розмальовувати агітпоїзди та агітпароплави. Учні Бойчука підготували Київський оперний театр до Першого з'їзду представників волосних виконавчих комітетів на початку 1919 року. Численними панно великих розмірів прикрасили будівлю зовні та зсередини. Підкреслили урочистість події своєю яскравою декоративністю, алегоричні сюжети взяті з сільського життя. Навесні 1919 року учні виконали розпис червоноармійських Луцьких казарм. Були створені приблизно чотирнадцять сюжетних композицій, декілька в орнаментальному обрамленні, дві постаті - алегорія революції - жінка у старовинному українському строї, її захисник - козак; вони прикрашали стіни приміщень, аркових ніш, сходів. Художники майстерно перетворювали політичні тематики, які їм давав замовник, на дохідливі і яскраві сюжети: "Робітники" у виконанні Цимлової, "Інтернаціонал", "Червоні і білі", "Робітники б'ють гідру контрреволюції", "Табір червоноармійців" Тимофія Бойчука. Наразі, в колективній праці були створені роботи: Падалки "Повернення з поля", Уляни Горбань "Дві жінки в полі жнуть жито", Тимофія Бойчука "Оранка", "Біля яблуні" та сумісна робота "Різання хліба". У висновку надписи відлунювали у народних джерелах своїм: дотепним

гумором, орнаментами, колоритом, вбранням, українським типажом. За згадками Павленко: «Ви сидите в майстерні, малюєте, а по за вас з гармат важкими набоями садять ... вулицю наче величезною мітлою хтось вимів – ніде нікого. А ти малюєш» [42, с.370, 372].

У середині 1921 року мало відбутися стажування, після закінчення академії з метою - відновити керамічний завод Межигір'я, митцями: Василь Седляр, Оксана Павленко, Павло Іванченко. Перша виставка кераміки відбулася у вересні 1922 року. Було представлено біля тисячі межигірських виробів: глечики, тарілки, плесканці, куманці, кухлі, миски, барильця, люльки, свічники, іграшки, свистунці, карафи. До АРМУ (Асоціації революційного мистецтва України) школа Бойчука долучилася у 1925 році. Головний теоретик організації - Седляр на публічних дискусіях наголосив, що тільки через вивчення, піднесення, розвиток української культури, форми мистецтва - може бути досягнуте творення радянської мистецької культури. «До 1929 року проти Бойчука розгорнули кампанію критики, що координувалася із загальним наступом на українську інтелігенцію та село. Цькування Бойчука почалося навесні того ж року на шпальтах газети "Вечірній Київ" і незабаром вилилось у публічні дискусії» [43, с.163-168].

Підсумовуючи вище написаного у розділі можна твердо заявити, що національна ідея присутня та вирізняється у мистецтві України. У цьому підрозділі ми розглянули історичні події, які впливали на зміни мистецтва та історію мистецтв. А саме, розвиток українського авангарду в плакатах наслідком впливу художників - авангардистів. Які події на території проживання творців впливати на їхню долю та біографію; і тим самим фактори, що змінювали плакати на мовний спосіб передачі інформації. Виходячи з нашого дослідження можна сміливо заявити, що радянська влада більшовицького режиму всіляко намагалася викоринити українську культуру, прибігаючи до найрізноманітніших

способів: позиціонування української культури до культури села, нахабно називаючи українське населення – «неосвіченими, грубими, черствими і неотесаними» ототожнюючи з домашньою рогатою худобою, пропаганда слоганами радянських засад для введення в оману, залякування - вживання інквізиційної форми карання, позиціонування російської культури - культурою України, застосування методів вандалізму до предметів, полотен та архітектурних національних надбань України, нахабного видозмінення образотворчої мови, методів, прийомів, жанрової подачі плікативної справи авангардної течії.

Влада більшовицького режиму вдавалася до різноманітних форм придушення найменшого становлення України як самостійної держави. Один з них, так званий у народі метод "сталкивання лбами",- зародження внутрішнього конфлікту в українському русі; свої проти своїх же - українських патріотів охрещавали званням "сепаратист", щоб однодумці української національної ідеї їх усунули. Але незважаючи на це, митці відкривали вищі навчальні вузи, які служать продовженням культурної національної ідеї і досі, відновлення заводів, що виготовляють продукцію національної атрибутики, впровадження в агітаційні плакати українського символізму: національний одяг (робочий у вишиванці), мінімальна ведення радянської символіки на площі плакату, характерний колорит (кольори властиві українському прапору та його символізму), тощо.

Українські режисери, постановники та письменники у кінокартинах, романах також дотримувалися тих самих способів протистояння до захисту української культури. Зображували, описували у кінокартинах та романах: український побут, характер, менталітет, атрибутику, устої, традиції, взаємини, національну кухню та ремесло, працьовитість та любов до рідної землі. Тим самим продукуючи національну ідею та спадок. Творчі особи писали історію

української культурної ідеї шляхом самопожертви, вольовим характером патріота, ціною власного життя.

2.3 Історичні засади української національної ідеї

«Національна ідея — це Пам'ять (досвід), Дух, Воля, Свідомість мети, Етика й Естетика, формотворча Енергія характеру, життєдіяльності нації» [44, с. 30]. Становлення української національної на історичній площині ґрунтується за допомогою філософської думки та суспільно-духовного життя в Україні. Українська національна ідея трактується по різному в різний історичний час. Спричиняли це відмінні соціально-економічні, політичні, духовні та культурні ситуації, в яких українське суспільство перебувало на різних етапах свого розвитку. Вже в XI – XIII столітті можемо знайти зародки національної ідеї в оригінальних пам'ятках давньоруської літератури. В них описувалися народні традиції, національна самосвідомість та прагнення описати доцільність об'єднання руських земель. Також була ідея щодо припинення міжусобних воєн внутрішнього роздроблення земель. Поділ та дроблення княжих волостей та довготривалі усобиці надзвичайно послабили обороноздатність Русі. Майже уся література часів Київської Русі пронизана величчю та гордістю за княжу Русь. Потяг до збереження духовності та устрою можна прочитати в літописаннях тих часів. Київська Софія, що була центром освіти та науки на Русі, допомагала здобувати знання та створювати нові. Саме тут створено твір «Сказання про поширення християнства», де невідомий автор описує право нашого народу на культурну і церковну самостійність, заперечуючи монополію Візантії у поширенні власного християнства. Також в цьому творі прославляється тодішнього київського князя Ярослава Мудрого. Ранньо-київський період також багатий таким твором як «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона. У творі також прослідковується прославляння київських князів, зокрема Володимира Великого. Йому присвячена друга частина твору, яка пронизана

любов'ю до Русі. Автор наголошує, що хрещення це «молоко благодаті», яке приніс князем Володимиром. Автор зауважував про Володимира Великого таке: «не в убогій і невідомій землі..., а в руській, про яку знають і чувають всі чотири кінці землі» [45, с.357]. Таке формулювання не просто стверджує велич тодішньої держави, а й показує, що Київська Русь була досить відома для іноземних сучасників. В цьому творі були сформульовані важливі досить важливі поняття націотворчості, зокрема: «Руська земля», « руський народ», господар цієї землі – «каган-цар». «Слово про закон і благодать» можна вважати маніфестом про встановлення першої ітерації української нації – руського народу.

Після смерті Ярослава Мудрого Києво-Печерський монастир постає новим центром давньоруського літописання. Цей монастир очолив рух на встановлення національної незалежності церкви, започаткований Ярославом. Найпомітнішим діячем був Никон, автор Києво-Печерського літописного зведення, де описує ідею єднання руського народу. Автор описує руський народ, як такий, що має власну героїчну історію та не потребує ніякого візантійського опікунства. Автор підтверджує це успішними походами руських дружин на Константинополь, описує успішну боротьбу східного слов'янства від іноземних інтервентів у минулому. Далі в XI столітті було створене Початкове літописне зведення, де автори продовжували традиції суспільно-політичної думки, започатковані Никоном та попередниками. Автори наголошували на єдності князівського роду та необхідності захисту руських земель від половецьких набігів. Також автори закликають вельмож захоплюватися не накопиченням багатств, а боронити рідну землю, як давні князі. На початку XII століття у Печерському монастирі було написано новий твір – «Повість минулих літ. Літопис Руський», автором якого був Нестор. Літописець висуває ідеї єдності руської землі та політичної незалежності Русі. Автор описує коріння руського народу та походження держави з політичним центром у Києві. Такий літопис був вкрай важливим, бо

на той час Русі вже загрожував розпад. В цьому творі йдеться про історію слов'ян та Русі на тлі всесвітньої історії. Визначається місце слов'ян у середовищі народів, коріння яких ще сягало нащадків Ноя. Тим самим Нестор прилучає історію свого народу до священної та вічної. Основну проблему, що описує автор – це обґрунтування законності та необхідності єдиної і сильної влади князя Святополка та негайного припинення міжусобних воєн серед князів. «Чого ви чвари маєте межі собою? Погані ж гублять землю Руськую. Потім помирітесь оба, а нині підіте супроти них — або з миром, або війною» [46, с.133]. Підсумовуючи, можна наголосити, що в цьому літописі відбилися політичні концепції руської спільноти, погляди народу на власну історію, на місце Київської держави у всесвітній історії. Літопис пронизаний ідеями величчя Русі і чи не найважливішою пам'яткою минувшини.

Київський літопис, складений близько 1200 року ігуменом Мойсеєм, став зв'язним продовження «Повісті временних літ». Сам літопис відображає тодішню сучасність: складні процеси суспільно-політичного розвитку Київської держави. Саме в цьому літописі уперше зустрічається згадка «Україна». Цей термін позначає території Південної Русі. «...І плакали по ньому всі переяславці... За ним же Україна багато потужила" – мова йде про князя Володимира Глібовича [47, с.343]. Попри виразне возвеличування князів літопису поступово починають критикувати останніх, висловлюючи думку монолітності і єдності держави. Закликають схаменутися ворогуючих князів та поєднатися задля блага. Таким чином головним посланням літописців до князів було: «не губіть землю Руську».

Одним з найвизначніших літописів тієї доби був «Слово о полку Ігоревім». Автор достеменно невідомий, хоча, ймовірно це був високоосвічений сучасник тих подій, що мав неабиякий літературний талант та був патріотом рідної землі. Тематика твору – трагічна історія походу проти половців у 1185 році. Центральною ідеєю виступає об'єднання давньоруських земель Русі-України.

Автор усвідомлює про політичну єдність Русі, основою яких виступають союзні відносини всіх руських князів. Разом з тим автор акцентує увагу на необхідності підкорення владі київського князя Святослава, оскільки, на погляд автора це стане запорукою об'єднання всіх правителів задля боротьби проти іноземних загарбників та припиненню міжусобних воєн князків. Автор слова наголошує на федеративному об'єднанні князівств на чолі з Київським князівством. Проте такий проект не був прийнятний для багатьох тодішніх князів, оскільки б їхня влада була б суттєво обмеженою. Проте є свідчення про князя Романа Мстиславовича Волинського, який пробував здійснити такий проект.

Роман Волинський – один з князів, до котрих звертається автор літопису «Слово о полку Ігоревім», закликаючи виступити «за землю Руську», «за рани Ігореві». Автор наголошує на силі Романа такими словами: «...Залізні молодці під шоломами латинськими, од них гуде земля, і краї многі — Хинова, Литва, Ятвяги, Деремела, і половці сулиці свої покидали, а голови свої підклонили під тії мечі харалужнії» [48, с.35, 37]. Роман об'єднав Галицьке та Волинське князівства під своїм мечем, в підсумку чого можна було протистояти половцям на півдні та іншим ворогам на заході і північному заході Русі. Після перемоги половців у 1203 р., князь висуває проект державного устрою України – Русі, який співпадав з політичним напуцтвом автора «Слова...». Князя також хвилювало, що «часто востает война в братии, приводят поганых половцев и разоряют землю Русскую, чим наипаче и в других вражду всеають» [49, с.169]. Причини князь бачить у тому, що: «похищают престол молодшие и немисленные, которые не могут не только других распорядить и братию во враждах разводить, но сами себя оборонить не в состоянии» [50, с.169]. Вирішення цієї проблеми автор вбачає так: «Киев, – есть старейший престол во всей Руской земли, инадежит на оном быть старейшему и мудрейшему во всех князях русских, чтоб мог благоразумно управлять, и землю Рускую отвсюду оборонять, и в братии, князях русских добрый порядок содержать, дабы един

другого не мог обидеть и на чужие области наезжать и разорять» [50, с.169]. Функції об'єднаного князівства має зводитися до: примирення інших князів; захисту та мобілізація війська в час, коли прийде ворог. Нажаль діяльність Романа Мстиславича не отримала підтримки серед князів. Проте Роман був великим князем, що намагався об'єднати руських землі в різних аспектах.

Продовжувачем справи Романа Мстиславовича став його син – Данило, який також намагався об'єднати руські землі. Діяльність цього князя відображена в Галицько-Волинському літописі. Як тільки по Данило разом зі своїм братом Васильком перемогли ятвягів, галицький літописець з почуттям патріотизму і гордості за свою батьківщину та князів – заявив: ” «...І прийшли вони зі славою на землю свою, наслідуювши путь отця свого, великого князя Романа...» [51, с.408].

«Поучення Володимира Мономаха дітям» - ще один цінний твір староукраїнської літератури, в якій продивляється достатньо високий рівень національної самосвідомості народу. Цей твір є повчальним заповітом батька дітям, який включає: релігійні правила, вказівки для князів, життєпису самого Володимира Мономаха... У творі автор переймається про громадський мир у державі та її міжнародне становище. «Поучення...» доволі таки нагадує звернення князя Ярослава до своїх синів. «Осе я одходжу зі світу сього. А ви, сини мої, майте межі собою любов, бо ви есте брати від одного отця і одної матері. І якщо будете ви в любові межі собою, то й Бог буде в вас, і покорить він вам противників під вас, і будете ви мирно жити. Якщо ж будете ви в ненависті жити, у роздорах сварячись, то й самі погубнете, і землю отців своїх і дідів погубите, що її надбали вони трудом великим" [46, с.98]

Підсумовуючи часи Київською Русі можна наголосити, що ідея єдності держави та народу була основною, особливо в часи феодальної роздрібненості. Хоча значна частина літописів полягає у прославлянні правлячих князів, все ж

можна виділити, що літописи описують ціле становище та бажання народу на єдності та мирі. Широкі народні маси воліли бачити свою державу могутньою та об'єднаною, а князів мудрими та дружніми. Отже, можна впевнено визначити, що українська (руська) національна ідея мала корінне вираження в житті Русі-України. Ця ідея виражала необхідність єднання давньоруського народу, любові до рідного краю, всілякому прославленні історії та величі держави.

Друга половина XIV століття можна назвати як рубіж в становленні державності в Україні власним народом. По суті, в Україні перервана власна традиція будівництва держави, яка була започаткована ще за давньоруських часів. На етнічній території українців стали утворюватися державні інституції країн, до складу яких входили українські землі. Для української державності це мало вкрай руйнівні наслідки, бо зникали ті риси та характеристики, які визначали державні традиції українців. Більш усього ці процеси укоренялися в елітах, які поступово відходили від своїх етнічних коренів, тому й справа керування державою на базі власних інтересів та ідей вони не були спроможними. М. Грушевський зазначав: «українське боярство в першій половині XV ст. ще представляло досить значну масу, але неорганізовану, відтиснену від всяких впливів, а при тім класові інтереси дуже рано збили його з позиції, яку повинно б воно було зайняти з огляду на національні інтереси" [52, с.140].

Непоганим становище українців було на землях, що входили до складу литовського князівства. Там українці спромоглися продовжувати зберігати споконвічні політичні особливості та самобутність. Тут існувала родовита та досить заможна українська інтелігенція, також можна говорити про єдність різних верств українського етносу. В єдності верств досить значну роль відіграло те, що місцеві права, звичаї, матеріальні та духовні блага були

доступними для усіх. На відміну від українських земель, де народ був позбавлений майже усіх прав, зокрема у політичному національному житті.

На щастя, українська національна ідея не перериває свого історичного розвитку незважаючи на складні умови. Значного значення в пробудження установлення нової національної ідеї, що відповідала вимогам часу набувають суспільна, громадська та політична діяльності представників верств шляхти та боярства. Проте вже кінець XVI – початок XVII ст. посиленням соціального, релігійного та національного гноблення. Як зазначав І. Франко: «тяжкі часи переживав наш український народ під польським пануванням у XVI віці. Унія Люблінська 1569 р. відлучила наші землі від Литви і прилучила їх безпосередньо до Польщі, а надто йшла до того, щоб завести на наших землях польські порядки. Ціль, до котрої вони змагали, була така, щоби нашу Полудневу Русь, що дісталася в польські руки, зовсім зілляти з Польщею, зробити з тих двох країн одну цілість» [53, с.260]. Брестська унія ж одним важливих чинників пробудження національної свідомості. Також І. Франко описує ці події: «кінцевому підсумку ослабила Русь, здеморалізувала її ненавистю братів до братів, взаємним недовір'ям і нетерпимістю, і була однією з причин козацьких воєн, які принесли Україні Руїну, а Польщі — зародок політичного занепаду" [54, с.193]. Люблінська унія принесла також песимістичні зміни, насамперед це торкнулося української шляхти. Польська культура почала значно впливати на український почет, в свою чергу почет орієнтувався на польську шляхту. Польська мова, звичаї, побут поступово захоплювали український почет. С. Соловйов так описує ті події: «аристократія західноруська почала слабнути в устремлінні своєму підтримувати руську віру та народність; осередок її діяльності був не на Русі, а в Короні Польській..., інтереси руські були для неї інтересами провінційними, і тому вона скоро охолола до них, як нижчих за неї..." [55, с.378]. Також можна зазначити значний відхід української аристократії від

православ'я, та відсутність національної науки та занепад освіти. Проте з усвідомленням проблеми К. Острозький з метою просвіти, підняти з неучтва та рабства створює академію в Острозі. Доля цієї академії – творити міцний освітньо-культурний, літературний та національно-свідомий центр. Також значну роль у становленні і розвитку національної свідомості відіграла Острозька друкарня. Там була видана значна частина книг «для науки і оборони православ'я». Іван Франко називає такі видання як «Ключ царства небесного», «О единой и истинной вере». Особливого значення має Острозька Біблія, Франко її називає «прекрасною книгою». Особливістю її була мова подібна до сучасної, а не давньоруської. Отже могла бути прочитаною та зрозумілою народом в цілому.

Достатнє значення у піднесенні української національної свідомості відігравали різні братські школи, що були заснованими переважно «холопами, сільдеками», як зневажливо називала їх польська шляхта. Братські школи рішуче виступали проти національного та релігійного обмежування українців, оберігали чистоту православних обрядів, видавали патріотичну літературу. Одним з найкращих творів, що оберігав національну ідентичність вважається «Пересторога». В цьому творі автор закликає сучасників до стійкої громадської боротьби проти католицизму шляхом розвитку власної національної культури та школи. Ще одним цікавим твором був «Апокрисис» Христофора Філалета, який засуджує політику польського уряду та вимагає демократичних прав українцям. Автор зі смутком вказував, що на тлі свідомих українців з'явилися рани, «урази», які не так боляче болять від «гонителей римського визнання», як «от отступников старожитной віри греческой» [56, с.98]. Виняткове місце в полемічній літературі посів Іван Вишневський. Його громадська позиція позначалася у тому, що він орієнтувався на пригноблене селянство. Як зазначав Іван Франко: «головну силу народу бачить Іван Вишенський не в пастирях, не в

панах, а в стаді, в простім народі» [53, с.276]. У своїх творах Іван Вишневський підносить національну ідентичність українців та великим патріотом, сповненим любов'ю до своєї землі. Автор закликає очистити українську віру від забобонів, а також прославляє українську мову та православну віру: « Перш за все очистіть церкву від усіляких зваб та еретичних забобонів і без суєслів'я, у простоті серця бога хваліте..., богові, співаючи простою нашою руською піснею, дякуйте. При тому прихиліться до нашої східної православної віри усім серцем, душею й помислом без усякого сумніву» [57, с.34]. Твори Вишневського пронизані народністю та реалізмом, ідеєю визволення народу із поневолення.

Отже можна сказати, що література стає свідченням достатньо високого рівня національної свідомості українців, та повсякчасної готовності до оборони своїх культурних та національних інтересів. В XIV – XVI не дивлячись на неблаготворні умови для українців. На різні політичні, релігійні та культурні обставин тогочасна українська національна ідея виражається у формах відмінності власної території, мови, релігії тощо.

Пробудження та посилення національної свідомості українців триває і надалі. Подіями, що це показують можна вважати різні козацькі виступи проти польського поневолення. Тогочасна національна ідея виражається у зусиллях козаків здобуття національної незалежності для України. Також в другій половині XVI – початку XVII стає помітним піднесення свідомого міщанства, яке у боротьбі за станові права поступово витребує і релігійні та національні. Українське селянство перебувало у значно гіршому стані та потребувало допомоги серед інших груп української національності. Союзником селянства виступила козаччина, що сформувалася за рахунок української середньої шляхти, міщан та селян. Козаки за своїм етнічним походженням були українцями, проте перші козацькі виступи були спрямовані на отримання прав та свобод в структурі Речі Посполитої. Але ні придушення перших повстань, ні так

званий «золотий спокій» не змогли придушити українців. Натомість це ставало умовами до майбутньої національно-визвольної війни. Після становлення релігійно-правових ідей та опануванням досвіду політичної боротьби сталося об'єднання різних груп українського народу. Провідними діячами мали стати козаки, оскільки вони були найсильнішим класом нації – воїнами. В. Липинський описує це становлення такими словами: «подібно як шляхта польська сотворила поняття державності польської і нації польської, козаччина українська сотворила поняття державності й нації української. І навіть географічно-провінційна назва козацької території — воєводств Київського, Чернігівського і Брацлавського - стає назвою національної території і назвою нації. З того часу терміни "Україна" і "український"... починають витісняти старі терміни "Русь" і "руський"... І як поняття шляхецької Річпосполитої стало синонімом польської держави, так поняття козацького Військ Запорозького стало за Хмельницького синонімом новоповсталі держави української» [58, с.53-54].

Нажаль Хмельницький довгий час вагався між вибором рішучого становлення української самостійності та розбудуванням незалежної держави, та вибором скерування національної енергії до реформ та зміну внутрішнього устрою Речі Посполитої. Коливання, нерішучість гетьмана, розпорошення національної енергії витратили український час під час укладання унії. Проте національно-визвольні змагання не пройшли дарма. Все ж таки ідея державотворення відображається у створенні державних установ на козацькій території, встановленні регулярної армії та активну дипломатичну діяльність з іншими державами. Богдан Хмельницький чітко усвідомлював значення єдності українських земель, що мали коріння з сивої давнини. Гетьман описував минулий час так: «...Достеменно наші зі стародавніх часів землі та провінції козако-руські, савроматійські від Поділля і Волох по Віслу аж до самого Вільня

і Смоленська. Мав наш край довгі і просторі кордони, включаючи землі Київську, Галицьку, Львівську, Холминську, Белзську, Подільську, Волинську, Перемишльську, Метиславську, Вітебську й Полоцьку" [59, с.79].

Шляхетне прагнення Богдана хмельницького полягає у консолідації та об'єднання українського народу. Це прагнення було присутнє протягом правління гетьмана. Навіть уклавши договір з Московською державою Хмельницький зосереджує зусилля на вирішенні однієї з найважливіших тогочасних подій – возєднання в межах новоствореної держави північно-західні та галицькі землі. Ці землі могли стати у нагоді в умовах ймовірної боротьби з московщиною. Хмельницький мав грандіозні плани щодо об'єднання усіх українських земель, та вів дипломатичні перемовини зі Швецією та Трансільванією. Обидвом сторонам Хмельницький заявляв про права на «всю Русь до Вісли», та заявляв, що укладення договорів можливе лиш після визнання цих прав. «Ми хочемо мати під своєю владою всю Україну стародавню, або Русь де віра православна була і де ще мова наша задержалась: аж по Вислу» [57, с.171].

Позитивного значення для українського національного відродження, ідей державотворення та незалежності мали козацькі літописи. Вони з'являються у період визвольної війни. Виділимо три основних літописа: С. Величка, Г. Граб'янки та Самовидця. Автори опрацьовують велику кількість державних матеріалів виступаючи патріотами української землі. Обурюються, що на московщині козаків не сприймають. Г. Граб'янка подає такі слова Богдана Хмельницького: «Браття, славні молодці війська запорізького! Пробила година, візьміть зброю і щит віри вашої, закличте на допомогу Господа, і не лякайтеся пихатої сили ляхів..., згадайте давніх воїнів українських, котрі, хоч і невірні були, та все ж своєю відвагою на всіх страх наганяли. З того ж тіста і ви зліплені. Синове воїнів хоробрих, явіть мужність свою. І вам во віки віків славу (з

повеління господнього) запишуть, хай надія на Бога не посрамить вас!" [60, с.40-41].

Отже, національно-визвольна війна 1648-1654 рр. є однією з течій української національної ідеї, що стала початком нової епохи у боротьбі народу за національну самовизначення та незалежність. Утворення власної держави засвідчило про високий інтелектуальний потенціал провідних діячів та силу українського народу. У дуже несприятливих умовах культурних, релігійних, соціальних і національних роздробленості знайшли в собі сили та мужності у створенні власної національної держави. Роль Богдана Хмельницького у становленні української національної ідеї вельми непересічна. Саме він підкреслював велич українського народу над польською шляхтою та вірив у велике майбутнє української держави. Об'єднана Україна за десяток років правління після Хмельницького розвалювалася понад триста років. Це говорить про велич, надію та сподівання тих часів, ідеєю яких була – відновлення історичної значимості української землі та створення власної держави.

Досить значний вплив на формування свідомості українців та зародження національної держави мала «Конституція прав і свобод Запорозького війська», укладена 5 квітня 1710 року Пилипом Орликом. Ця конституція є народно-політичним документом, в якому втілені тогочасні ідеали української нації. Автор описує широке коло різних уривків української історії та окреслює модель соціуму, який містив би головні здобутки народу. Наведені в конституції ідеї сягають тисячолітньої давнини та показують високу освіченість автора. Цей документ можна вважати новою ітерацією української національної ідеї. У першому ж розділі автор визначає виняткові права православної віри в Україні: «...Не давати дозволу на проживання в Україні послідовникам чужовір'я..., щоб лише єдина православна віра...навічно була утверджена..., щоб вона буяла і квітла, мов троянда поміж терням, між чужинницькими релігіями сусідніх

держав» [61, с.23-24]. Далі автор аргументує необхідність звільнення Дніпра від фортець московитів, та повернення прав запорожцям на усе Дніпро. Від Переволочної, аж до самого гирла, та територію Полтавського та Козацьку фортецю. Пилип Орлик також окреслив політичний устрій України: «З тими генеральними старшинами, полковниками і генеральними радниками повинен теперішній ясновельможний гетьман, а також його наступники радитися про безпеку Вітчизни, про спільне благо і про всі громадські справи", а також "відкинувши лихі заздрощі і мстиві намисли, давати слухні поради в такий спосіб, щоб не заподіяти тим ані урази честі гетьмана, ані шкоди справам Вітчизни, — нехай обминуть її лихо і згуба!» [61, с.31-32]. Також патріотично виглядає присяга, в якій автор зобов'язується про суспільне благо то соборність України, зміцнювати хист, силу й права війська Запорозького, не вступати ні в які змови з іншими державами супроти України, які задумували б лиха та згубу Україні.

Національна ідея відображається у тогочасному історичному творі «Історії Русів», який являється історичним обґрунтуванням права України на свою державу. Невідомий автор визначає центральною постаттю твору – Богдана Хмельницького, до якого автор шанобливо ставиться через повернення Україні незалежності. Автор розмірковує над правами шляхти та називає їх «привілеї національного уряду», також нагадує і про козацькі права: «шляхетські, природні, що од найдавнішої давнини були у них безперервно і під титулом лицарства всіма угодами і привілеями їм підтверджені...» [62, с.168]. Йде мова про те, що завдяки Україні Московське царство зненацька піднеслося до рівня могутніх держав. Навіть жодних втрат та зусиль, неначе дар з небес.

Цікавим є також зміст прокламації Івана Мазепи до свого війська, що пройнята патріотичним духом та прагненням до незалежності України, єдності її народу. Мазепа наголошує на поставленні України в той стан держав, у якому

вона була до Польщі, із своїми князями та усіма колишніми правами і привілеями, які позначають вільний народ. Звільнити від рабства та зневаги і поновити свободу та самодержавство. Концептуальні ідеї соборності, розкриті у творі, були досить прогресивними. В основі державності має бути національний уряд, який обирається згідно до правил та традицій народу: «Верховний начальник і Господар землі Руської і народу того має бути Гетьман, обираний чинами і військом з-поміж себе вільними голосами, а посторонньому альбо інакше посталому не бути нікому ні в яку пору" [62, с.139].

Підсумовуючи можна сказати, що українська національна ідея, яка виражена в суспільно-політичному житті України XVIII ст., виявилася багатограним фактом підтвердження українського народу до свободи. Попри остаточну втрату української державності та поділеного народу.

Українська національна ідея як чинник державотворення починаючи від XI ст., завжди знаходила своє вираження в суспільно-політичному житті. Зокрема вона описувалася і в літературно-філософській думці України. В першій половині XIX ст., з'являється новий порив державної думки, опираючись на набутий досвід попередніх часів. В цей час вимоги соціальної, економічної, державної та національної незалежності набувають нових окреслених обертів та історично зумовленої необхідності. Це особливо проявилось у другій половині XIX – першій половині XX ст. Усе це було нав'язано новими поглядами в суспільно-духовному житті України. Важливим чинником розвитку оновленої національної ідеї став український романтизм, який проявляє цікавість до народної поезії, захоплення героїчним минулим України та любов до національної самобутності. Головною його темою стало «народ та історія». Видатні діячі цього напрямку це: М. Максимович, який постійно шукає «емблеми стану духу» народу в його піснях; А. Метлинського, який оспівує українську мову та героїчне минуле; М. Гулака-Артемівського; Г. Гребінку, О.

Бодянського, М. Костомарова тощо. Переломним моментом становленні оновленої української національної ідеї стала поява громадсько-культурного об'єднання «Руська трійця», якій було визначено стати виразником і символом національно-політичного відродження. У дусі романтизму «Руська трійця» наголошувала на дослідженні та популяризації героїчного минулого української землі, її старинних традицій політичного життя. Насамперед це були дослідження часів Русі, Галицько-Волинського князівства та козаччини. Відтворювані в працях діячів «Руської трійці» героїчної постаті народу звучали як вагомий аргумент на користь неперервності національного буття, ідеї, та можливостей відродження нації.

Національна ідея знаходить своє відображення і в подальшому історичному розвитку України. Процес національно-культурного відродження, започаткований «Руською Трійцею» пришвидшився в середині XIX ст. під дією Європейських подій, названих «Весною народів». З'являються часописи українською, серед яких можна виділити «Зоря Галицька». Це був перший політичний часопис. Уже перший номер, вийшовши 15 травня 1848 р., закликав український народ: «Ми, русини Галицкі належимо до великого руського народу, який одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, за котрого півтреті мільйона землю Галицьку замешкує. Той народ бил колись самодільний, рівнявся в славі найможнійшим народам Європи, мав свій письменний язик, свої власні устава, своїх власних князів; одним словом: був в доброму буттю, заможним і сильним» [63, с.1]. Як зазначається нижче по тексту – на жаль це народ розвалився, утратив самобутність і перейшов під панування до чужинців. Проте прийшов час, і русинам засвітило сонце та побудило до нового життя!

Подальше своє втілення національна ідея знаходить і в наступних роках. Важливе значення для її розвитку мав документ, що називався «меморіал української нації в Галиччині для з'ясування її становища». В цьому документі

автори спромоглися надати історичну інформацію не тільки про розвиток та становлення Галичан, а й усього українського народу. Також автори спростовували міфи та дезінформацію щодо українців поширеними ворогами українського питання. Автори документа ідентифікують себе не лише с сучасниками – українцями, але й з русичами. Визнаючи за українською нацією в її історичному минулому наявність самостійності. Автори документа визначають, що ядро нації становить народ, і тільки він спроможний зберігати мову, традиції, звичаї та побут. Водночас автори підкреслюють, що багато українців відмовилися від своєї національної ідентичності. Проте ті, хто зрадили свій народ нашкодили самим собі у першу чергу, бо отримали різні клички від народів поневолював, наприклад польська «русінек».

Цілий етап у становленні та розвитку національної ідеї становило Кирило-Мефодіївське братство. Організаторами виступили представники нової української інтелігенції – М. Костомаров, М. Гулак, В. Білозерський. Головною метою брательства ставило – повалення самодержавства, національне визволення українського народу, включаючи усі інші слов'янські народи та об'єднання усіх у федерацію на засадах рівності. Ідея державності, як основа національної ідеї, визначається у Кирило-Мефодіївців на формах поєднання принципів автономно-федеративного устрою, що забезпечить «право кожного из их племени на самостоятельность», гарантом якої виступить союз сильних і вільних слов'ян. Така ідея мотивувалася тим, що український народ в умовах того часу ще не був спроможний власними силами роздобути незалежність, тому й була потрібна федеративна республіка заснована на рівних правах.

Погляди Тараса Шевченка становлять чи не найважливіший етап у розвитку і становленні української національної ідеї, вносячи вологими перелом в політичну думку України. Національна ідея у творчості Тараса Шевченка пов'язана з соціальною ідеєю, адже він як виходець з кріпосного села, першим

показав жахіття кріпацького буття в Українських реаліях. Своєю творчістю Шевченко виконав щонайменше три місії: 1) повернув нам історичну пам'ять, адже ніякі наукові дослідження не дійдуть у маси так влучно, як поеми та творчість генія; 2) розкрив трагічне становище українців середини ХІХ ст., та сповнив його честі та гідності; 3) заново створив українську націю, вселивши дух боротьби за своє культурне, духовне, національне відродження.

Підсумовуючи усе вищенаведене можна сказати, що національна ідея як чинник державотворення та суспільно-духовного життя в історичному розвитку України протягом майже тисячоліття поставала у різних формах, що наслідують одна одну. В епоху України-Русі національна ідея та її державна форма відображається у наявності незалежної Київської Русі, потім з прагненням обґрунтування доцільність політичного об'єднання руських земель з центром у Києві. У ХІV ст. зміст національної ідеї характеризується наявністю об'єктивних ознак етнічної спільноти, як носія власної самосвідомості. Українська народність під владою Литовського князівства зберегла свою національну ідентичність та політичну цілісність, її статус був укорінений на власних землях у формах традиційного права, мови та релігії. Тогочасний почет та духовенство мали визначений статус у структурі держави і репрезентували українську народність, обстоюючи в рамках феодального права інтереси всього етносу. У ХVІ – ХVІІІ ст. форма національної ідеї була непослідовною у своїх проявах і мала військово- політичний характер. Цей період характерний розколом української народності (за винятком часів – національно-визвольної війни – 1648-1654 рр.), переорієнтуванням великої частини української шляхти та духовенства на чужі етнічні цінності, що проявлялися у браку єдиної державної ідеології, політичній і релігійній непослідовності. Після повної втрати державності та церковної автономії національне життя українського народу вкрай занепадає. Державо-політична форма вияву національних інтересів втрачає свою цілісність. В такому

стані українська національна ідея набуває поетичної форми виявлення, тому що не відбулося достатнього відторгнення сусідських культур та мов. Така форма вираження національної ідеї знайшла своє відображення у народній творчості, національному мистецтві тощо. Неоднозначний вияв ця форма національної ідеї знаходить у творчості Т.Шевченка, який утворює її сутність на якісно новий рівень національного самоусвідомлення, що спирається на історичну пам'ять і переростає у свідому жагу до національного самоствердження української нації. У першій половині XIX ст. під впливом романтизму зароджується нова національна інтелігенція, що пробуджує ідеї національної самосвідомості серед широких мас народу. Українофільський рух в Галичині переростає у рух політичного спротив. На Наддніпрянщині національна ідея знаходить своє вираження в ідеях федералізму, які все ж не є остаточною метою, самоціллю, а тільки засобом реалізації національного духу. Отож, у першій половині XIX ст. українська національна ідея набуває форми соціально-політичної ідеології. Репрезентуючи українську націю на Наддніпрянщині і в Галичині, самоусвідомлення вбирає в себе усі історично попередні форми. Та проголошує вимогу до політико-національної самовизначеності. Короткочасного виступу, коли Україна заявила про "своє" у власній літературній творчості ("Русалка Дністрова", "Меморіал", "Книга буття українського народу", творчість Шевченка) вистачило, аби підштовхнути до наступної фази розвитку української національної ідеї.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНЬСКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК РУШІЙ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

3.1 Сутність Української національної ідеї

Аж ні як не дике поле. Розвиток української народності протягом, що походив від древніх русів, генерував надзвичайно творчі думки. Скоріш за все ця геніальність полягала у боротьбі. Бо усякий раз, майже від початку Хрещення Русі часи були вкрай скрутними. Думки мислителів Русі а потім і України були направленні на вирішення певних проблем у великому суспільстві. Якщо продовжувати вище наведені думки про національні ідеї України-Русі, то можна сказати, що кожний раз думка модернізувалася. Цікавим прикладом є те, що майже ніколи та ідея, яка була окреслена діячами з поміж українського почету або різними дослідниками. Кожен раз опісля занепаду з'являлися поновлені заклики до єднання та боротьби. Проте вістря було майже єдиним від часів Русі і до самої Незалежності. До розуміння єднання додалося розуміння свободи. Спочатку свободи федеративної, потім свободи цілковитої. Якщо говорити по науковому, то поняття «національна ідея» не існувало бо не було ж самої нації. Проте це не так. Розуміння чогось, навколо чого треба було єднатися, та розуміння поставленої мети завжди було притаманно українській думці, проблема була у дещо іншій площині, проте про це буде описано нижче. Виходячи з першого розуміння поняття національної ідеї, яке було наведено у першому розділі – українцям завжди були притаманні риси національної ідеї. Адже народ білив хати, варив борщ, співав пісні, сів та пожинав хліб та просо, характерно вишивав рушники, говорив на рідній мові та мав великий потяг до свободи та демократизму. Це і є українська національна ідея у широкому її значенні, адже українці відтворювали та стверджували свою ідентичність і передавали її з покоління в покоління протягом тисячі років. Мати стійку

ідентичність, та зберігати її поза межами єдиної національної держави впродовж століть. Навіть у часи повної руїни мати в собі сили на спротив у різному вираженні та надію на безтурботне майбутнє. Це можна вважати українським чудом.

Проте чи була національна ідея у широкому її плані, тобто, наведеному вище у першому розділі другому значенні? Друге значення полягало у реалізації державної політики яка є узгоджена та визначена елітами та полягає у зведенні одної головної цілі. Ні, не було. Адже ні напутність князя Ярослава, ні подальші закликання до єдності не призвели ні до якого результату. Напроти, відсутність єдності спровокувала занепад та розпад держави. Однозначно задатки для такої ідеї були створені, вони хоча б були описані документально та були б підтримані народом. Проте чи то слабкість еліти, чвари, братовбивства та інші негаразди завадили постанову незалежної держави опісля занепадання Київської Русі. Власне, і національна ідея в другому своєму значенні не могла постати, адже не було самої держави, сильних інституцій та об'єднаної еліти впродовж років. Безліч років, що українці провели без власної держави, напроти навіть захоплені та понівечені гнітом від сусідніх держав породило проблемну національну рису – недовіри до влади. Будь яка влада намагалася придушити народ та відібрати більше ресурсів у селян та ополячити чи змосковщити міщан. Навіть не козаччині недовіра до вельмож породжувала проблеми. Як тільки но обирався гетьман, одразу проти нього поставала опозиція. Кожен хотів якось перегнути гілки до своєї сторони. Проблема розколу української еліти протягом віків нікуди не зникала, цим до речі, й користувалися різні вороги української державності.

Слідкуючи за розвитком української національної ідеї можна визначити деякі етапи модернізації у відповідності до історичних потреб та проблем. Від початку визначеного аналізу вище державна ідея трансформується: від ідей

єдності та примирення (коли ще була держава); згодом до ідей створення державності на уламках Русі, та звичайно, єдності; потім до ідей визволення від гніту та поневолення (вже коли Русь поділили між собою сусідні держави); згодом ідей відтворення історичної могутності Київської держави в новій іпостасі (перемовини Хмельницького з Європейськими державами задля закріплення та розвитку державності); до ідеї національного відродження та спричиненої центральному сприйнятті народу України; та ідей федералізації та майбутньої незалежності Української національної держави. Варто підмітити, що увесь цей прогрес відбувався протягом століть, за часів як гніту та поневолення так і недовгих часів вільності. Тож можна впевнено визначити, що українська самобутність, збережена та відтворена українським народом, українською нацією постає джерелом творення української національної ідеї. Цей важливий висновок опосередкований тим, що української державності не було протягом століть, а народ зберіг свій національний скарб та передав з покоління у покоління. Отже, тільки зусиллями усього народу можливий ефективний спротив та сильна боротьба за права та незалежність. Одначе без провідної верстви народу – еліти, неможливий рух у цьому напрямку.

Проте, можна зазначити з теорії ймовірності, що потрібен лиш рушій народу у визначений рух а лідер може і сам знайтися. Наприклад великий український дослідник В. Липинський так висловлював свої думки: «стоячи твердо і непохитно на ґрунті повної власновільности і суверенности українського народу, ми спираємось на многовічній традиції невинної боротьби України за свою волю, за своє право на вільне життя... Історія наша вчить нас, що повним національним життям жив наш народ тільки тоді, коли він користувався на своїй землі повнотою своїх суверенних прав (Київська держава)... Українська національна ідея тільки тоді в силі оживити собою українську етнографічну масу, коли вона йде поруч з ідеєю суверенітету

українського народу, коли вона кличе до повного національного визволення,...до сотворення власної держави...» [64, с.64-65]. Липинський надає місце питанню єдності українського народу. Новітній погляд у формуванні національних держав був влучно сприйнятий В. Липинським. Він розумів й надалі, що національна держава потребує не тільки єдності народу, але й етнічних груп інших держав, що проживають на території України. Липинський описував національну ідею як політичне об'єднання українців та різних інших етнічних груп в єдину державу. Зокрема власне розуміння нації він трактує такими словами: « українським єсть і повинно бути все, що осіло (а не кочує!) на нашій землі і що тим самим стало частиною України, без огляду на його племінне, чи культурне походження, на його "расову" чи «ідеологічну» генеалогію. З такого розуміння нації, як в першій мірі, "факту політичного", з поширення такої свідомості національної, випливає логічно змагання до з'єднання цих різних місцевих частин України в одну національну: - політичну й духову цілість, а не розбивання їх, як досі, на різні «нації" по "племінним" та "ідеологічним" (віроісповідним) ознакам. І тільки з такого з'єднання, а не роз'єднання може повстати українська нація" [65, с.57-58]. Плавно переходячи від поняття національної ідеї України, що є витком української самобутності ми переходимо до дослідників, які вбачили дещо інший погляд на це питання. На прикладі Донцова ми розкриємо ідею протиставлення України Росії, на прикладі Лебета – розбудову нації задля державності, та на думку Липинського – національну ідею як політичну форму об'єднання українців та менших етнічних груп. Тож, В. Липинський звертає на відмінність релігійного сповідання Сходу та Заходу, яке визначає не тільки національну, культурну відмінності а й релігійну. Та закликає до їх об'єднання задля гармонізації суспільства. Також дослідник наголошує на важливій передумові до загальнонаціонального єднання та поваги між галичанами та наддніпрянцями. Реалізувати цю ідею Липинський покладає на українську інтелігенцію, яку він називає «творцями нашої

політичної і національної світської ідеології», котра, попри все, досить часто захоплюється різними соціалістичними, націоналістичними, та іншими теоріями (йдеться про події незалежної УНР), та підводить побудову української державності до незрозумілих у народі програм. Дослідник вважає, що усе це треба відкинути та приділити більшої уваги більш тривалим речам – духовним.

Напроти Дмитро Донцов, який відігравав значну роль у становленні української національної ідеї, що відобразилася у його ідеології «інтегрального націоналізму», наголошував на особливому значенні від'єднання Країни від Росії. Ретельно вивчивши історію Укравни, зокрема україно-російські відносини гетьманської доби та політику Росії щодо України після ліквідації гетьманщини Донцов визначає, що немає ніяких передумов для спільного розвитку держав. Що Росія завжди буде намагатися втримати Україну в своїй залежності, тому що в Росії немає ніяких історичних демократичних традицій а тому доля України буде вирішуватися не у співпраці з Росією, а у боротьбі з останньою. Дослідник звертає увагу, в своїй брошурі «модерне москофільство», на проблему російських культурних та політичних впливів на розвиток України. «Поширену в певних колах нашої інтелігенції безграничну пошану перед російською культурою і дивну якусь залежність від поглядів, пануючих в поступових російських кругах. Ся залежність не дає українству й досі вийти з пеленок і стати на власні ноги, вона ослаблює його відпорну силу в боротьбі з посторонніми силами. Майже ціле життя українське, так дуже пересякнуте російськістю, що кождому, хто має свій одмінний погляд на російську культуру, приходиться дуситися в нім, як в густім, важкім тумані" [66, с.3]. Російський вплив був помітним не в культурній сфері, але й в українському політичному житті. Українська політична думка прагнула засвоїти ідеї, концепції і теорії, породжені російською суттю, та застосувати їх в практичному житті України, ігноруючи власні національні інтереси та очевидність відмінності умов та потреб українців

від росіян. Донцов констатує, що «нашим обов'язком є - відкинути на бік теорію аполітично-культурносентиментального українства і намітити ясну програму української політики, оперту на аналізі природи національних рухів, національних відносин в Росії і вільну від таких впливів чужих концепцій, котрі небажані нам і не відповідають нашим потребам. Українство потребує нової орієнтації! Коли воно не хоче, розуміється, зістати на віки російським провансальством» [66, с.29-30]. Донцов серйозно ставить до цього питання у своїй роботі «Сучасне політичне положення нації і наші завдання», він висуває конкретну програму політичної діяльності що мала б призвести до відмежування України від Росії. Це був значний крок у розвитку національної ідеї починаючи від другої половини ХІХ ст. «Коли наша нація чує в собі силу й волю до життя, коли вона почуває в собі організаційний талан, котрий вона так блискучо колись виявляла; коли вона не хоче добровільно замкнутися в тій труні, котру їй готують російські молодотурки – одиноким виходом для неї мусіла б бути програма не автономізму, лише політичного сепаратизму...» [67, с.16-17]. Донцов усвідомлював, український національний рух неможливий в межах Російської імперії, тому він створив концепцію «відірвання» української території від Росії та створення української автономії під австрійським протекторатом. Саме в такому середовищі, на думку Донцова, можливе українське національне відродження та створення політичної незалежності для України.

Лев Ребет був одним з тих, хто розумів що тільки незалежна Українська держава має здатність сформувати націю з усіма необхідними елементами та задовольнити усі її потреби. «Держава являє собою тверду форму національної ідеї, зовнішньою стороною національної єдності, зв'язаною з 171 народом безупинно повторюваними індивідуальними актами волі, з яких емпірично складається національна воля» [68, с.78]. Він наголошував, що саме

національність робить державу незмінною, не дивлячись від змін державного ладу, чергування династій... Перше постає свідомості спільного походження, традиція долі та життя в єдиній спільноті. Окрім держави націю формує ще культура, мова та релігія. Про релігію дослідник згадує так: «національне почуття має багато спільного з почуттям релігійної приналежності. Де релігія покривається з етнічними кордонами, там вона відіграла першорядну націотворчу роллю» [68, с.127]. Визначивши основні формування і становлення нації та їх впливи Ребет наголошує на самому понятті «нація». Він пояснює, що в основі полягає тісний зв'язок людей, що сягають крізь час та простір, і який утворює явище спільноти. Досліджуючи сучасну його добу Ребет акцентує увагу, що стан речей перебуває під пануванням найбільшої ідеї нації, яка має тенденцію підпорядкувати собі усі соціальні спільноти та привести їх до взаємної співпраці в рамках національної солідарності. На думку дослідника найбільшими суб'єктивними та об'єктивними чинниками формування нації постають не держава і не культура, а спільні ідеї, адже історично обґрунтовано, що народ стає нацією в той час, коли починає трактувати свої традиційні форми існування в якості буденного життя людини. «Нація існує і все наново обновлюється безупинним коловоротом ситуацій, які родять вартості і вартостей, що стимулюють ситуації. Ідея, що стала буттям, і буття, що народило ідею, це два основні полюси явища нації» [68, с.172].

Отже підсумовуюче вищесказане можна сказати, що українська національна ідея існувала протягом століть в народному бутті та спробах описати доцільність боротьби та надати їй всенародного значення. Ідея трансформувалася під впливом історичних факторів, проте від початку вона містила в собі значення «єдність». Майже усі дослідники намагалися надати сильну настанову для дій українській еліті. Проте, нажаль ця еліта вкрай не часто проявляла свій хист до рішучих дій. Про це свідчить і той факт, що лише

четвертим універсалом УНР визначала повну самостійність України, а захопивши згодом владу у Києві гетьман Скоропадський проголосив курс на зближення відносин з Росією. Дослідники надавали українській національній ідеї різних забарвлень, проте лише самотність Українського народу постала справжнім опором на дослідження та створення різних теорій.

3.2 Сучасне бачення та виклики Української національної ідеї

Сучасний стан української спільноти та громадськості вельми неоднозначний. Після досягнення незалежності України патріотичний порив поступово спадав, адже незалежність вже досягнуто. Проблема постала у тому, що влада не робила ніяких суспільних дискусій з цього приводу. Також основною проблемою, що влада цим не переймалася були різні розбіжності в самій владі. Адже протиріччя між заходом та сходом позначалися і в політичному житті, зокрема в парламенті. До прикладу, комуністична партія України обиралася аж до 2014 року. Скрутне економічне становище, зменшення технічної промисловості, та скорочення робочих місць після 1991 року сильно негативно позначилося на свідомості громадян. Постанови олігархів, та неспроможність влади вести доцільну економічну політику призводили до більшого пригнічення пересічних громадян. Рівень довіри влади кожного разу падав майже вщент після виборів, особливо до народних депутатів та Верховної ради як інституції. Урочиста перемога обернулася невизначним теперішнім, з нерозумінням чого прагнути. Проблема постала у тому, що більшість політиків жили теперішнім часом та переймалися чи то особистим збагаченням, чи проблемами переобрання на все нові посади. Майже не було візіонерів, котрі могли б запропонувати суспільству конкретний цілей та способів їх реалізацій. Народний Рух України, що збирав дисидентів та найбільш спроможних до державних справ людей згодом розвалився. Проблем також додавали і російська

агентура, що вміло просувала інтереси Росії. Проблеми нерівності та несправедливості у відношенні держави до людей, корупція та нерозуміння майбутнього замінили бажану мрію Незалежності. Однак демократизм та свобода слова і думки досить плідно впливали на громадсько-політичне життя. Всілякі виступи та демонстрації наповнювали суспільне життя. Проте не було головного – усталеного бачення що робити, куди йти, коли ми цього досягнемо та що нам для цього потрібно.

Однією з головних проблем влади стало не проблема визначеності з рухом, а проблема руху в загалом. Імперське підпорядкування протягом століть дало про себе знати, і коли волею самої долі Україна отримала незалежність – влада дивилась у будь-яку сторону а не в середину України. Замість того, аби розбудувати економіку та національне життя політики незалежної України витравлювали з України соки обіцяючи то перспективу євроінтеграції, то союз з Росією. Така поведінка розшарувало суспільство на прозахідне та проросійське відповідно. Одвічна проблема знову постала перед лицем сучасності. Подібно до людей, що перетягують канати – українські політики перетягували Україну. Результат доволі плачевний – утрачений час та прогавлені можливості. Поки українські політики й досі змагаються за електорат світ змінився. Європа стала не такою куди ми хотіли, Росія відновила свої імперські амбіції та розв'язала війну з Україною. За тридцятирічну історію багато громадян розчарувалися в Україні з різних причин. Наприклад: несправедливість, бідність, війна, різні кризи.

Українське суспільство вже вирішило пріоритети розвитку держави двічі. Та нажаль поки що дуже повільно ідуть будь-який прогрес. Адже немає консенсусу щодо візії майбутнього. Аби створити суспільно-визначну національну ідею треба вирішити ряд питань, зокрема: кризи довіри до інститутів влади; запровадження нової інституції держави, яка слідувала за

дотриманням прав громадянина; ефективної судової реформи яка; створення сталої економічної ситуації та подолання бідності; пропагування розвитку громадського суспільства. Усі ці чинники призведуть до простого усвідомлення: Україна це Я. Одним з важливих ідеологічних елементів нової національної ідеї має стати – усвідомлення відповідальності за державу. Також значну увагу варто приділити подоланню бідності. Адже як тільки економічна ситуація покращиться – підніметься й суспільний дух нації.

Підсумовуючи вищенаведене можна сказати, що Україна є країною, що розвивається. Багато часу необхідно аби подолати внутрішні чвари, бо вони не один рік були присутніми в нашому житті. Слід зазначити, що є багато перешкод на шляху формування національної ідеї. Їх можна поділити на внутрішні, такі як поділ суспільства на окремі спільноти, так і зовнішні – російська агресія, яка суттєво впливає на формування національної ідеї. Україна має невичерпний потенціал для розвитку, але для того аби його відкрити – треба проробити багато роботи. Запровадження української національної ідеї визначеної на рівні держави стане великим рушієм для розвитку держави та залучення максимально усіх верст населення до роботи та має створити, так званий, клас еліти. Бо нація без провідників – шлях в нікуди. Проте коли ми отримаємо таку владу, що здатна спромогтися на такий серйозний проєкт – питання відкрите.

ВИСНОВКИ

Українська національна ідея є ваговою складовою розвитку української нації. Визначене та усталене поняття дає мотивацію для народу та є запорукою успіху в становленні держави. Україна має багату та давню історію, безперечно і зі своїми ідеями та цілями. Дослідження думок української національної ідеї протягом століть історичного існування дасть змогу та підвалини до визначення та проблеми становлення сучасної національної ідеї в Україні. Та може стати джерелом стабільного розвитку, взаєморозуміння громадян, ключем у новітній історії, що відкриє невичерпаний потенціал українського суспільства. Проблема дослідження цієї теми визначається у відсутності сучасної визначеної Української національної ідеї, що дає невичерпне поле для дослідження цієї теми та робить її чи не найголовнішою теоретичною загадкою сьогодення.

Національна ідея є неодмінною складовою та рушієм національної держави. Вона виступає в ролі мети боротьби або розвитку держави та визначає вектор суспільної думки. Національна ідея є великим гуманітарним поняттям та включає в собі великий аспект роздумів буття та ідентичності. Вона позначає етапи розвитку національної держави та складається з двох частин. Перша частина відповідає за відтворення усталених в народі протягом великого часу ідей, традицій та ідентичності. Друга частина визначає наявність еліти в державі, котра спромоглася установити консенсус щодо розвитку та цілей державі.

Національна ідея необхідна для самовизначення народу та ідентифікації нації серед інших за допомогою різних рис притаманних лиш дослідженій нації.

Національна ідея виступає однією з найголовніших умов становлення та незалежності низки європейських держав. Вона може мати схожі умови дослідження, схожі цілі з іншими національними ідеями, проте завжди слугує відмінністю кожної нації.

Українська національна ідея тісно пов'язана зі споконвічними традиціями, звичаями та обрядами руської народності, яка є одна з найдавніших у світі. Історія збереження української ідентичності є вагомою частиною для дослідження національної ідеї, яка була спроможна протягом віків зберігати народ України, який був поневолений та не мав власної державності.

Українське мистецтво є відображенням національної волі, рис предметом візуалізації української думки, що осмислює буття та національний жанр. Образотворче мистецтво постає способом самовираження української національної ідеї у намальованих картинах та плакатах та відображає способи протистояння та захисту української ідентичності пензликком та фарбою.

Українська національна ідея в історії як Київської Русі та і українських земель є незмінною частиною різних рукописів та документів, та являє собою заклики до об'єднання та створення власної держави. Ідея трансформується протягом віків відповідно до історичних умов, проте ядро ідеї залишається незмінними – це заклики до єдності українського народу.

Самобутність українського народу постає як витоком української національної ідеї. Лише селяни, найперша ланка суспільного устрою зберігала та відтворювала багатовікові традиції.

Сучасна відсутність національної ідеї в Україні є результатом недалекоюсяжної політики влади, погляд якої справний на сьогодні, а не на завтра.

Перспективи запровадження національної ідеї дають велике майбутнє, що залежить лише від сьогоднішніх керманців. Зроблений історичний аналіз, визначення успішних прикладів мають дати та потенціал для впровадження держаної ідеї у законотворчі акти, задля успішного майбуття, а визначені проблеми мають стати цілями подолання проблем.

Висновки, що наведені у роботі можуть стати у нагоді для розробки різних політичних проєктів та основою для винайдення справжньої Української національної ідеї XXI століття. Аби ширше дослідити українську національну ідею – треба визначити нагальні народні духовно-культурні прояви. Надати національній ідеї певний розвиток та ореол непорушності мети. Безперечно державні заходи стосуватися вихованню патріотизму у молоді, та відчуття власної долі яка є майбутнім держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арендт Х., О революции; Москва, 2011
2. Doyle W. the oxford history of the French Revolution; New York, 2002
3. Снайдер Т. Перетворення націй Польщп, Ураїна, Литва, Білорусь; Київ 2012
4. Кассен Б. Європейський словник філософії; Київ, 2011
5. Михальченко М. Національна ідея як регулятивна сила в загальнонаціональному та регіональному масштабах; Київ, 2005
6. Лісовий В. Перший в Україні системний виклад теорії нації і націоналізму; Київ, 1999
7. Ільїн І. Шлях до очевидності; Москва, 2001
8. Франко І. Поза межами можливого / Франко І: зібрання творів у 50 т.; Київ, 1986
9. Карлова В. Національна ідея сучасної України:проблеми та перспективи формування; 2010 режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-3-5.pdf>
10. Пасічник В. Національна ідея в контексті українсько-російських відносин; Львів, 2007
11. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст; Київ, 2002

12. Liberty, Equality, Fraternity, Embassy of France; режим доступу: <https://franceintheus.org/spip.php?article620>
13. «Gilets jaunes»: l'ex-boxeur Christophe Dettinger condamné à un an de détention en semi-liberté; режим доступу: https://www.lemonde.fr/societe/article/2019/02/13/gilets-jaunes-deux-ans-ferme-requis-contre-le-boxeur-christophe-dettinger_5423138_3224.html
14. Розумний М. Українська національна ідея на тлі цивілізації; Київ, 2001
15. Фіхте Й. Промови до німецької нації/Мислителі німецького романтизму. / Упоряд. Л.Рудницький, О Фешовець; Івано-Франківськ, 2003
16. Мацціні Дж. Обов'язки перед країною. / Націоналізм. Антологія/Упоряд. О. Проценко, В.Лісовий; Київ, 2000
17. Колар Я. О литературной взаимности между словянскими племенами и наречаями / Антология чешской и словацкой философии; Москва, 1982
18. Яковлев А. Н. От Трумена до Рейгана. Доктрины и реальности ядерного века; Москва, 1985
19. Лапицкий М.И. «Американская мечта». От «плавильного котла» к «салатнице»/ Нац. идея: история, идеология, миф; Москва, 2004
20. Шилов Ю. Праісторія Русі-України. — К.; Хмельницький; 1998.
21. Лук'яненко Л. Національна ідея, національна воля; Київ, 2008
22. Anthony D. Smith, Milli Kimlik; İstanbul, 2014
23. Костомаров Н. Две русские народности; Санкт-Петербург, 1861
24. Антонович В. Три національні типи народні; режим доступу: <http://litopys.org.ua/anton/ant03.htm>
25. Міхновський М. Самостійна Україна. Київ; Діокор, 2002.
26. Силенко Л. Мага Віра; Нью-Йорк - Торонто - Київ, 1997

27. Todorov T. Literature and Its Theorists: A Personal View of Twentieth - Century Criticism. Trans. Catherine Porter. Ithaca; Cornell University Press. 1987
28. Семененко, Михайль. Мистецтво як культ. Червоний спалах; 1924
29. Семененко, Михайль. Кому потрібне мистецтво; Літературна газета, Травень 1, 1929
30. Декларація всеукраїнської федерації революційних радянських письменників. 1930. №1
31. Ellul J. Propaganda: The Formation of Men's Attitudes; New York, 1973
32. Равич -Черкасский М. История коммунистической партии (б-ов) Украины; Харків, 1955
33. Khrushchev, N. Khrushchev Remembers. Ed. Strobe Talbott; Boston, 1970
34. Ревуцький, В. П'ять великих акторів української сцени; Париж, 1955
35. Хмурий В. Йосип Гірняк: Етюд. Див. В. Хмурий, Ю. Дивнич та Є. Блакитний. В масках епохи; Харків, 1948
36. Butler C. Early Modernism: Music and Painting in Europe 1900 - 1916. Oxford: Oxford University Press. 1994
37. Гірняк, Й. Спомини; Нью-Йорк, 1982
38. Лисяк-Рудицький І. Між історією і політикою: Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки; 1973
39. Sinyavsky A. Soviet Civilization: A Cultural History; New York, 1990
40. Mudrak, M. «Rupture or Continuum? Ukraine's 'Avant-Garde' In Search of a System.» In Phenomenon 2001
41. Williams R. The Country and the City; New York: Wollitz, S. I. 1981. "Di Khalyastre, the Yiddish Modernist Movement in Poland: An Overview," Yiddish 1973
42. Черватенко Л. "Промовте життя моє - і стримайте слези..." Художник Оксана Павленко жалує, розповідає". // Наука і культура. Україна. Щорічник. Випуск 21, 1987

43. Shkandrij, M. *Modernists, Marxists and the Nation: The Ukrainian Literary Discussion of the 1920s*. Edmonton; Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1992
44. Кононенко П. *Свою Україну любіть*. - К.: Твім інтер, 1996. — с. 30
45. *Повість минулих літ // Літопис Руський. За Іпатським списком*. - К.: Дніпро, 1989. - С. 1-178.
46. *Київський літопис // Літопис Руський. За Іпатським списком*. - К.: Дніпро, 1989. - С.178-367.
47. *Слово о полку Ігоревім*. - Київ, 1989.
48. Татищев В. *История Российская: В 7 т.* — М; Л.: Наука, 1964. - Т.3.
49. *Галицько-Волинський літопис // Літопис Руський. За Гнатським списком*. - К.: Дніпро, 1989
50. *Галицько-Волинський літопис // Літопис Руський. За Гнатським списком*. - К.: Дніпро, 1989.
51. Грушевський М. *Духовна Україна*. - К.: Либідь, 1994.
52. Франко І. *Іван Вишенський, його час і письменська діяльність // Зібрання творів: У 50 т.* - К: Наукова думка, 1983. - Т. 28.
53. Франко І. *З історії Брестського собору 1596 р. // Зібрання творів: У 50 т.* - К: Наукова думка, 1986. - Т. 46. кн. 2
54. Соловьев С. *История России с древнейших времен*. - М., 1961
55. Філалет Х. *Апокрисис // Хрестоматія давньої української літератури*. - К., 1949
56. Вишенський І. *Порада (Книжка) // Твори. / Пер. В.Шевчука*. - К.: Дніпро, 1986
57. Липинський В. *Україна на переломі: 1657 - 1659*. - Філадельфія, 1991
58. *Універсал Хмельницького // Величко С. Літопис*. - К., 1991. - Т.1

59. Франко І. Народний празник // Зібрання творів: У 50 т. - К: Наукова думка, 1986. - Т.46. кн.2
60. Літопис гадяцького полковника Г. Граб'янки. - К., 1992
61. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика 1710 р. - К.: Веселка, 1994
62. Історія Русів. - К.: Радянський письменник, 1991
63. Зоря Галицька. - 1848. - 15 травня. - № 1.
64. Шемет С. До історії Української Демократично-хліборобської партії // Хліборобська Україна: 36. наук. пр. - Відень, 1920. - №1
65. Липинський В. Релігія і церква в історії України. - Філадельфія, 1925
66. Донцов Д. Модерне москвофільство. - Львів, 1913
67. Донцов Д. Сучасне політичне положення нації і наші завдання. - Львів: Вид-во Українського союзу, 1913
68. Ребет Л. Теорія нації. - Львів, 1997

ДОДАТКИ

[1]

Михайло Бойчук. «Шевченківське свято», 1920 р.

Іван Падалка. «Селянин, робітник пішов в Червону Армію. Черга за тобою»,
1920 р.

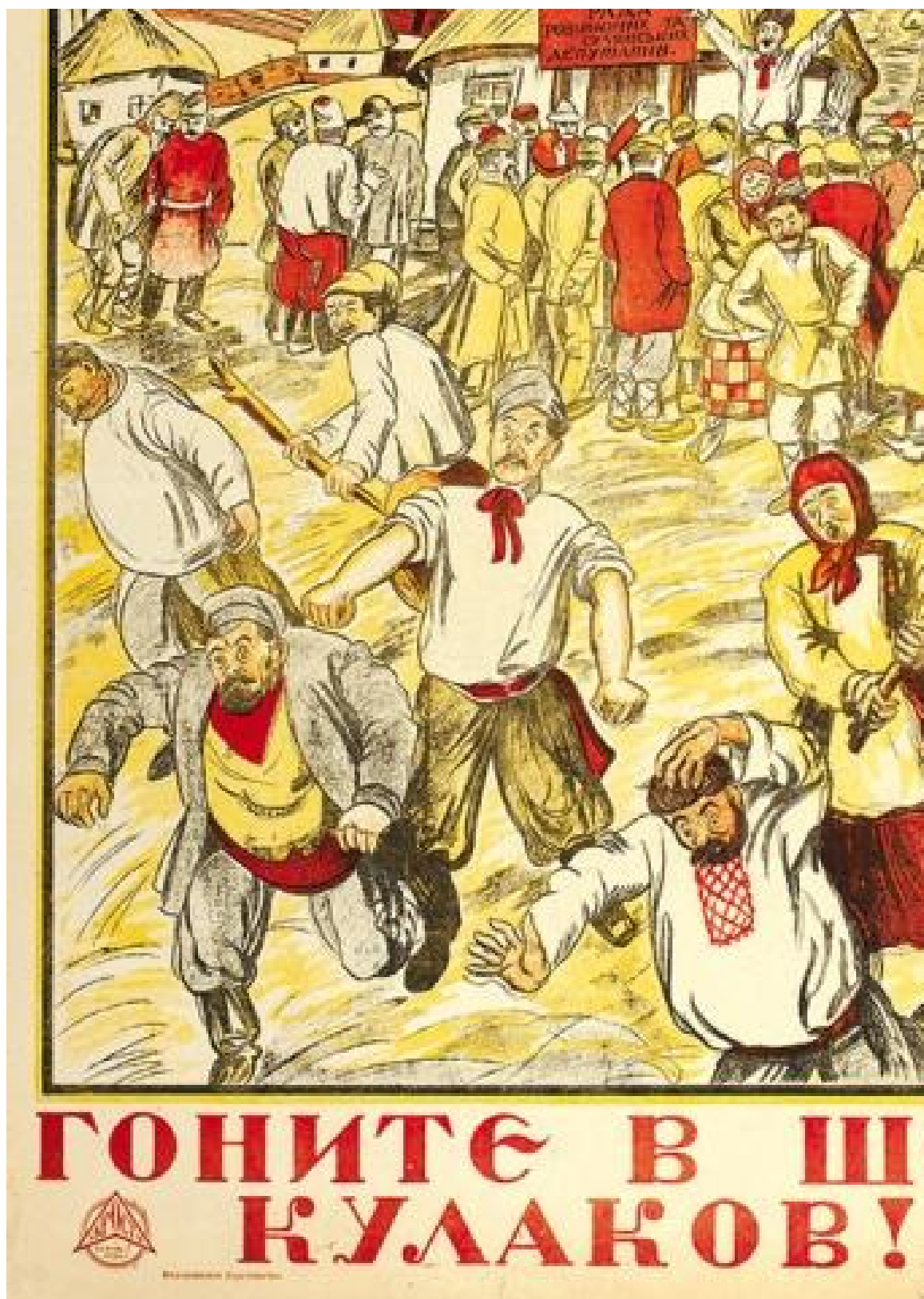
Іван Падалка. «Швидка допомога пораненому – швидка загибель білогвардійщини», 1921 р.

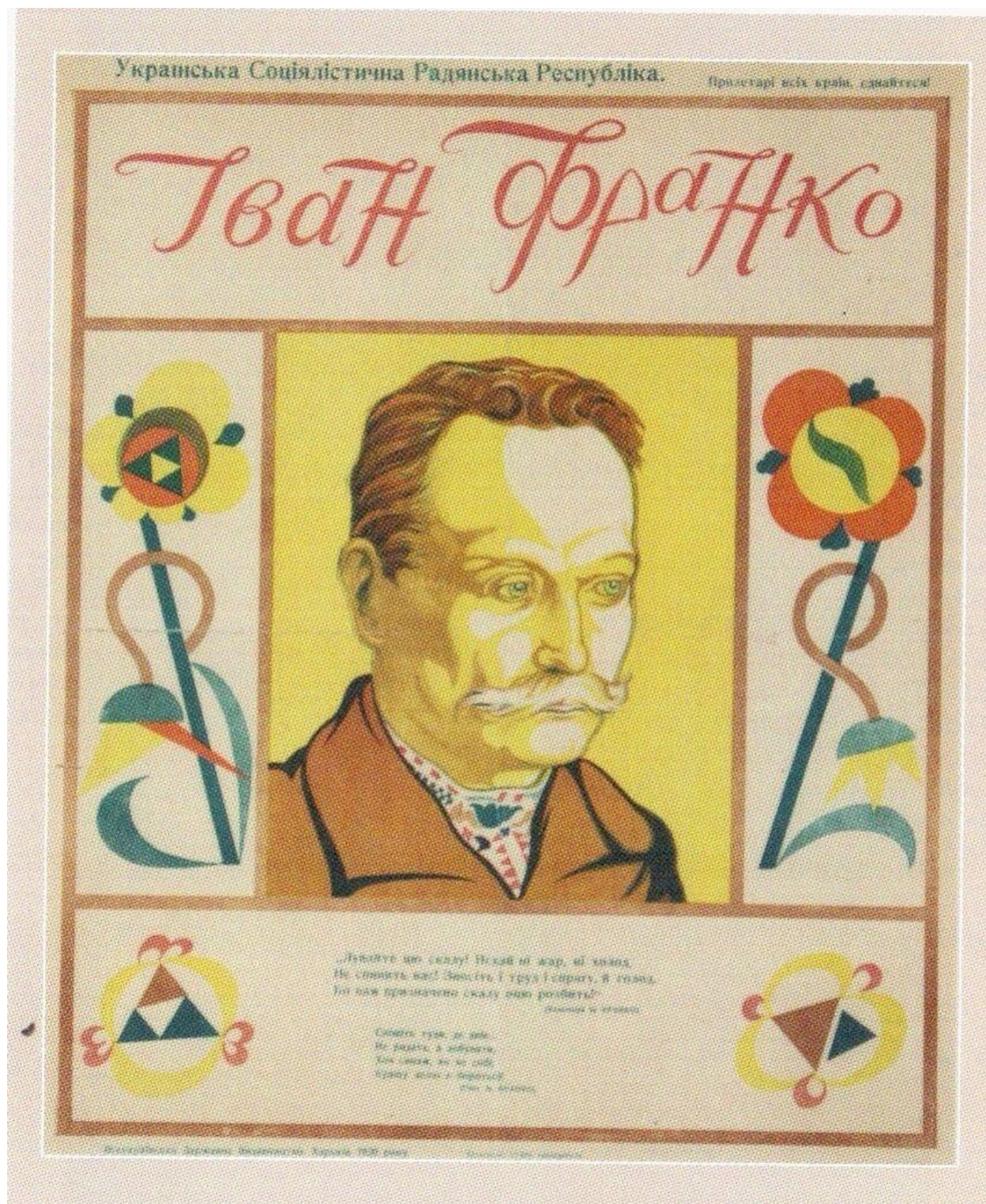
Олексій Маренков. Товариші селяне! Здавайте хлібний податок. Робітники й Червона Армія ждуть хліба! Податок переможе голод – отже на допомогу всім трудящим!», 1921 р.

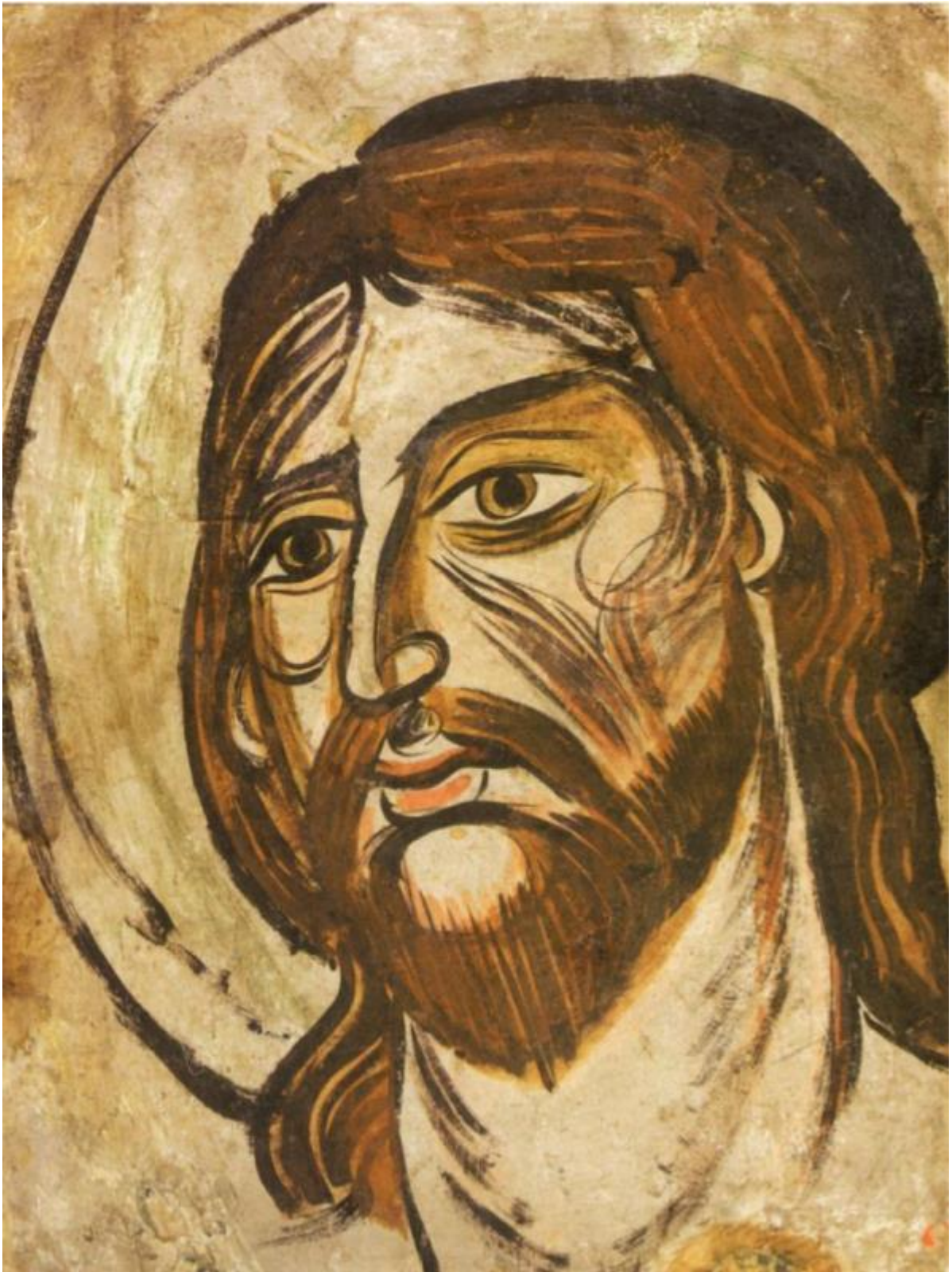
«Від своєї Радянської Влади голодні чекають допомоги. Врятує всіх зібраний в свій час продподаток», 1921 р.

Олександр Хвостенко – Хвостов. «Гоніть у шию куркулів!», 1920 р.

Василь Єрмілов. «Іван Франко», 1920 р.

Михайло Бойчук. «Голова Спасителя», 1910-ті рр.

